T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALIKINMA İKTİSADI VE İKTİSADİ BÜYÜME
BİLİM DALI

# TÜRKİYE'DE SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNDE TÜSİAD'IN YERİ

Yüksek Lisans Tezi

SELMA ÖZKAN YILMAZ

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALIKINMA İKTİSADI VE İKTİSADİ BÜYÜME
BİLİM DALI

# TÜRKİYE'DE SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNDE TÜSİAD'IN YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Selma ÖZKAN YILMAZ

Danışman:.DOÇ.DR. MEHMET ŞİŞMAN

İstanbul, 2006

# KISALTMALAR

**AB** **:** Avrupa Birliği

**ABD** : Amerika Birleşik Devletleri

**AKP** : Adalet ve Kalkınma Partisi

**BBYKP** : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

**DİE** : Devlet İstatistik Enstitüsü

**DOSİAD** : Doğu Anadolu Sanayici ve İşadamları Derneği

**GATT** :Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması

**GB** : Gümrük Birliği

**GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla

**HİA** : Hanehalkı İşgücü Anketi

**İBYKP** : İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

**İMF** : Uluslararası Para fonu

**İMKB** : İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

**KİT** : Kamu İktisadi Teşebbüsleri

**KKBG** : Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi

**KOBİ** : Küçük ve Orta Büyüklükteki Ýşletmeler

**MÜSİAD** :Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

**OECD** : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

**ÖİB** : Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

**ÖYK** : Özelleştirme Yüksek Kurulu

**PETKİM** : Petro Kimya Holding Anonim Şirketi

**POAŞ** : Petrol Ofisi Anonim Şirketi

**SEDEFED** : Sektörel Dernekler Federasyonu

**SEKA** : Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları Anonim Şirketi

**SİAD** : Sanayici ve İşadamları Derneği

**TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi

**T.C.** : Türkiye Cumhuriyeti

**TCMB** : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

**TEKEL** : Tütün, Tütün Mamulleri,Tuz ve Alkol İşletme Anonim Şirketi

**THY** : Türk Hava Yolları

**TOBB** : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

**TÜPRAŞ** : Türkiye Petrol Rafineleri Anonim Şirketi

**TÜSİAD** : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

**UNICE** : Avrupa Sanayi ve İşverenler Konfederasyonlar Birliği

**USİAD** : Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği

**YİK** : Yüksek İstişare Konseyi

## TABLO LİSTESİ

**Sayfa No.**

**Tablo 1** Seçilmiş Yıllarda İmalat Sanayi Katma Değeri ve Ulusal Gelir İçindeki Payı (%)…….25

**Tablo 2** Dönemler İtibariyle Ana Sektörlerde Sabit Sermaye Stoku Artış Oranları, (Yüzde)…….28

**Tablo 3** Dönemler İtibariyle Sabit Sermaye Stokunun Sektörel Dağılımı, (Yüzde)…...29

**Tablo 4** Tarım ve Tarım Dışı İşsiz Sayısı (Bin Kişi)……48

**Tablo 5** İşgücü Durumu (Ağustos)……...50

## İÇİNDEKİLER

**Sayfa No.**

**Tablo Listesi**……..III
**Kısaltmalar**.....IV

**1.GİRİŞ**……..1

**2.TEORİK ÇERÇEVE**

2.1 Tarihsel Toplumsal Bir Sistem Olarak Kapitalizm…….....2
2.2 Kapitalizmin Yeniden üretilmesi Olarak Sermaye Birikimi……...4

**3.TÜRKİYE'DE SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ**

3.1 1980 Öncesi Türkiye'de Sermaye Birikim Süreci……..7
3.2 1980 Sonrası Türkiye'de Sermaye Birikim Süreci…….19

**4.SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNDE TÜSİAD'IN YERİ**

4.1 TÜSİAD'ın Misyonu ve Amaçları……..30
4.2 TÜSİAD'ın Tarihçesi……..33
4.2.1 TÜSİAD'ın Kurulmasında Etkili Olan Faktörler……34
4.2.2 TÜSİAD'ın Kuruluş Döneminde Türkiye'de Devlet ve İşadamı İlişkilerine Kısa Bir Bakış……...35
4.3 Genel Değerlendirme…….....37
4.4 TÜSİAD'ın Yapılanması…….39
4.4.1 Komisyonlar ve Çalışma Grupları…….....40
4.4.1.1 Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu……40
4.4.1.2 Sosyal İşler Komisyonu…….....41
4.4.1.3 Parlamento İşleri Komisyonu……..41
4.4.1.4 Bankacılık ve Sanayi İşleri Komisyonu……..42
4.4.1.5 Şirket İşleri Komisyonu……...43
4.4.1.6 Yurt Dış Tanıtım Komisyonu……..44
4.4.1.7 Bilgi Toplumu ve Yeni Teknolojiler Komisyonu…….....45
4.4.1.8 Meslek Örgütleri ile İlişkiler Komisyonu…….....45
4.5 TÜSİAD ve Ekonomi Politikaları……...46
4.5.1 İşsizlik ve İstihdam……..47
4.5.2 Enflasyon ve Büyüme……..52
4.5.3 Kamu Maliyesi…….56
4.5.3.1 Bütçe……....56
4.5.3.2 Harcamalar……....57
4.5.3.3 Gelirler…….....58

4.5.3.4 Finansman ve Faizler……...59
4.5.4 Özelleştirme…….61

**5. SONUÇ**……..67

**KAYNAKÇA**.....71

## GENEL BİLGİLER


İsim ve Soyadı : Selma Özkan Yılmaz
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mehmet Şişman


Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Aralık 2006
Anahtar Kelimeler : Sermaye Birikim Sürecinde TÜSİAD'ın Yeri


## ÖZET

### TÜRKİYE'DE SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNDE TÜSİAD'IN YERİ


Kapitalizmin temel mekanizması sermaye birikimidir. Türkiye'deki kapitalist gelişme sürecini anlayabilmek için sermaye birikim sürecine ve sermayeyi temsil eden temel aktörlerden TÜSİAD'ın faaliyetlerine bakmak gerekir. TÜSİAD'ın Türkiye'de sermaye birikiminin geldiği dışa yönelik açılımda, liberal ekonominin kurallarının yerleşmesine, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını, verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları desteklemiştir. TÜSİAD uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanmış ve bu yönde çalışmalarını yürütmektedir.

## GENERAL KNOWLEDGE


Name and Surname : Selma Özkan Yılmaz
Field : Economics
Programme : Development Economics and Economic Growth
Supervisor : Associate-Professor Doctor Mehmet Şişman


Degree Awarded and Date : Master- Decembe 2006
Keywords : The Place Of TUSIAD In Capital Accumulatıon Process In Turkey


## SUMMARY

## THE PLACE OF TUSIAD IN CAPİTAL ACCUMULATION PROCESS IN TURKEY


Basic mechanism of capitalism is capital accumulation. In order to understand of capitalist development process, it must be looked at capital accumulation process and TUSIAD's actions which is a basic actor which embodies capital. In Turkey, TUSIAD supported policies which are aim at to establish rules of liberal economics, to most efficient use of human and natural resources of country supported with technological innovations, to improve competition power by creating an atmosphere which provides a continuous increase in productivity and quality. In accordance with international integration target, TUSIAD believed that Turkish industry and service sectors must place distinctly and permanently in international economic system by increasing competition power; and for this direction it enforces its actions.

# 1. GİRİŞ

Tarihsel toplumsal değişimlerin kapitalizm ile ilişkili olduğunu kabul ettiğimizde, kapitalist sistemin kendini yeniden üretebilmesi için gerekli olan sermaye birikiminin de sistem için bir zorunlu ilişki olduğudur. Bu noktada sermaye birikim süreci toplumların tarihsel-toplumsal dinamikleri çerçevesinde özgül biçimlere bürünerek açığa çıkar. Bu sürecin aktardığı işleyişi ve sonuçları o toplumun kendi özgüllükleri bağlamında belirlenir.

Yukarıda belirlenenler paralelinde Türkiye için kapitalist gelişme süreci incelenmek istendiğinde, doğal olarak sermaye birikim sürecini anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki sermaye birikim sürecinin temel aktörlerinden olan TÜSİAD, hem bir baskı grubu olara hem de sivil bir toplum örgütü olarak bu sürecin işleyişinde önemli bir role sahiptir. TÜSİAD, gönüllülük esasına dayanan ve toplumsal alanda da faaliyet gösteren bir kuruluştur. Üyelerinin konumu nedeniyle Türkiye ekonomisinde etkili bir kurumdur.

Türkiye'deki sermaye birikim sürecinde TÜSİAD'ın rolünü inceleyeceğimiz çalışmamızın ilk bölümünde, tarihsel-toplumsal bir sistem olarak kapitalizm ve kapitalizmin yeniden üretilmesi olarak da sermaye birikimi analiz edilecektir. Bunu takiben ikinci bölümde Türkiye'deki sermaye birikim süreci iki dönemlendirme yapılarak incelenecektir. İlk kısımda 1980 öncesi Türkiye'de sermaye birikim süreci, ikinci kısımda ise 1980 sonrası Türkiye'de sermaye birikim süreci incelenecektir. Türkiye'deki sermaye birikim süreci incelendikten sonra üçüncü bölümde bu süreçte TÜSİAD'ın rolü incelenecektir. Bu bölümde önce TÜSİAD'ın misyonu, amaçları, tarihçesi ve kurulmasında etkili olan faktörler, kurulduğu dönemde devlet ve işadamı ilişkileri analiz edilerek genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bir sonraki kısımda TÜSİAD'ın yapılanması ve dolayısıyla çalışma grupları incelenecektir. Çalışmamızı TÜSİAD'ın ekonomi politikalarını irdeleyerek ve TÜSİAD'ın Türkiye'deki başlıca ekonomik sorunlara ilişkin çözüm önerilerini sunarak noktalayacağız.

## 2.TEORİK ÇERÇEVE

### 2.1 Tarihsel Toplumsal Bir Sistem Olarak Kapitalizm

Kapitalizm birçok kişinin üzerinde konuştuğu ve yorum getirdiği bir terimdir. Biz burada birkaç tanımı vererek konuya bir giriş yapacağız.

Maurıce Dobb Kapitalizmi " Üretimin yapıldığı araç ve aletlerin, yapı ve hammaddelerin, başka bir deyişle sermayenin, ağırlıklı olarak özel yada kişisel mülkiyette olması[1]" olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre kapitalizmde üretime geçmek için yüklü bir sermayesi olmayanların kolay kolay başaramayacağı ölçüde bir para gerekmektedir. Ya da en azından toplumsal ve iktisadi yönden, diğer sermayedarları ortaklığa çağırabilecek durumda olması gerekir. Mülkiyetin daha az sayıdaki ellerde toplanması diğerlerinin yani toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan kesimlerin mülkiyetsizliğini getirir. Böylece mülkiyeti olmayanlar geçinmek için mülkiyet sahibi olan kişiler için çalışmak zorunda kalıyor. Dobb'a göre " sermaye ile emek arasındaki çatışmanın temeli burada yatar. Bu, kapitalist toplumun bölündüğü iki sınıfın- kabaca mülk sahibi kapitalistlerle ücret karşılığı çalışarak geçinen işçiler- arasındaki çıkar çekişmesi ya da kavgasıdır[2]".

Marx ise Kapitalizmi üretim araçlarının toplumda ayrı bir sınıf oluşturan kapitalistlerin elinde bulunduğu bir üretim tarzı olarak tanımlamıştır. Buradan açıkça görüldüğü gibi Dobb ve Marx'ın kapitalizm tanımları birbirine yakındır. Marx'ın kapitalizm anlayışında her şey meta haline gelme eğilimindedir. Kapitalizm genelleşmiş meta üretimidir. Öyle bir metalaşma eğilimi vardır ki insan emeğinin ürünü olan her şey meta üretimi olabilir[3].

Wallerstein'e göre Kapitalizm, konu başlığında da belirttiğimiz üzere şöyle tanımlanmıştır. "Kapitalizm her şeyden önce tarihsel toplumsal bir sistemdir'[4]. Kapitalizmin tarihselliği onu diğer sistemlerden ayıran bir takım özelliklere sahip

---

[1] Maurıce Dobb**, Kapitalizmin Dünü ve Bugünü**, çev: Feyza Kantur,Üçüncü Basım,İstanbul: İletişim Yayınları,1999,s.10.
[2] Dobb ,1999,s.11.
[3] Nail Satlıgan. "Marksist İktisat",**İktisat'ın Dama Taşları 1**,2001,s.85.
[4] Immanuel Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm,** cev: Necmiye Alpay, İkinci Basım,İstanbul: Metis Yayınları,1996,s.11.

olmasından kaynaklıdır. Kapitalizm maddi hayatın üretim ve yeniden üretimi bağlamında kendisinden önceki sistemlerden ayrılır.

Yaşamın maddi koşullarını yeniden üretmek, üretici güçleri, üretim ilişkisini ve bu bağlamda belirlenen, üretim sürecinin sürekliliği problemini de beraberinde getirir. Bu anlamda maddi koşullarını yeniden üretebilen her tarihsel sistem, üretici güçler, üretim ilişkisi ve üretim sürecinin sürekliliği olgularına kendi özgüllüğü içerisinde karşılık gelecek ilişkiler yaratmaktadır. Örneğin feodal sistemde, üretici güçler toprağa bağlı serfler ve tarımsal üretim araçlarıdır. Üretim ilişkileri hem gündelik olarak üretim sürecini sürdürmek için gerekli olan teknik ilişkiler hem de üretim sürecinin toplumsal nitelik ve etkilerini belirleyen mülkiyet ilişkilerinin içerildiği ve yeniden üretildiği alanlardır. Üretim sürecinin sürekliliği ise toplumsal nitelikli üretim ilişkilerinin, üretici güçler ile ilişkisi bağlamında belirlenir. Feodal sistemde yeniden üretimin açığa çıkışı serflerin kendi tarlasında kendileri için gerekli üretimi yaptıktan sonra, senyörün kendine ayırdığı toprakta senyörün tüketimi ve zenginleşmesi için üretim yapma ilişkisinin sürekliliğidir. İlişkinin sürmesi mülkiyet ilişkisinin devamı ve serflerin kendileri için gerekli olan üretimi yaptıktan sonra toprakta fazla çalışma ile artık ürünün belirlenmesi bağlamında gerçekleşir. Bu anlamda ilişkinin sürdürülebilmesi sistemin kendini yeniden üretebilmesini de beraberinde getirir.

Kapitalist sistem üç temel vurgu açısından feodalizmden ayrılır. Kapitalist sistemde üretici güçler, serfler ve tarımsal üretim araçları değil, emek gücü ve genel olarak endüstriyel üretim araçlarıdır. Üretim ilişkileri üretim sürecinin teknik ilişkileri ile birlikte farklılaşmış mülkiyet ilişkileridir. Kapitalist üretimde toprak önemini yitirdiğinden mülkiyet ilişkilerinin tarafları endüstriyel üretim araçlarında belirlenir. Her iki sistemde de ortak yan üretim faktörleri üzerindeki mülkiyet ilişkisidir.

Maddi hayatın yeniden üretim süreci bir bütün olarak ele alınmadığında var olan olgular birbirinden bağımsız, ayrık, ilişkisiz olarak değerlendirilecektir. Bu da gerçekliğin eksik yüzeysel bir bilgisine ulaşılmasını sağlayacaktır.

Kapitalizmin toplumsallığı ise, sistemin bütünselliği yanında sistemin işleyiş sürecinin, en küçük birimlerden- bireyler, deneyimler-bilimsel araştırma alanlarına konu olan çeşitli olgulara kadar etkilerinin karşılıklı varlığını varsayar.

### 2.2 Kapitalizmin Yeniden Üretilmesi Olarak Sermaye Birikimi

Sermaye birikimi kavramına geçmeden önce sermaye kavramı ile kastedilmek istenene bakmak gerekir.

Sermaye, günlük dilde ve genel geçer ekonomide belli bir getiri elde etmek için yatırılan para ve yatırımdır[5].

Kapitalizmde sermaye kavramı, üretim araçlarına sahip olan sınıf ile üretim araçlarından yoksun olan sınıflar, belli metalara sahip olanlar ile bu metalardan yoksun olanlar arasındaki toplumsal ilişkidir. Yani sermaye sosyal ilişkilerin tümünü içeren zengin ve dinamik bir kavramdır. Dolayısıyla sosyal ilişkilerdeki değişimi, dönüşümü açıklayabilecek olan kavram ise sermaye birikimi kavramıdır. Sermaye birikimi kavramını toplumsal ilişki olarak yorumlayan Türkay'a göre, " En genel haliyle sermaye birikimi, üretim ve bölüşümün gerçekleştirilme sürecinde toplumların ve uluslar arası sistemin kapitalist işleyişinin temel özelliklerine ve söz konusu dönemdeki gereksinimlere göre düzenlenmesini kapsayan bir süreçtir[6].

Buna bağlı olarak şunu söylemek doğru olacaktır sanırım. Sermaye birikimi belli bir sürece atfen kullanıldığında süreç boyunca gerçekleşen sermaye birikimi aynı zamanda toplumsal değişmenin de gerçekleştiği anlamına gelecektir. Sermaye birikimi ve toplumsal değişme birbirlerini belirleyen ve iç içe geçmiş bir ilişkidir.

Toplumsal değişimler tarihsel toplumsal bir sistem olarak kapitalizmle ilişkilidir Buradan anlaşılacağı gibi sermaye birikimi kapitalizmin gelişim ilişkilerini açıklayabilecek bir ilişki biçimidir. Kapitalist sistemin özelliği kendini yeniden üretebilmesidir. Bu ise sermayenin genişleyen oranda birikimi bağlamında gerçekleşir. Birikim süreci bir dizi ilişkiye bağımlıdır. Dolayısıyla kapitalizmin incelenmesi, zaman-

---

[5] Fuat Ercan, **Para ve Kapitalizm**, Birinci Baskı, İstanbul: Ceylan Yayıncılık,1997, s. 350.
[6] Mehmet Türkay, **Dünya Ekonomisi Ders Notları,** s. 2

mekân bağlamında sistemin kendisini yeniden üretmek için girdiği bir dizi özgün ilişkiler çerçevesinde yapılmalıdır. Bu çalışmada anahtar kavram olarak kabul ettiğimiz ve sistemin uzun dönemde var oluşu ile ilgili temel ve zorunlu bir hareket biçimi olarak değerlendirdiğimiz sermaye birikimi kavramı kapitalizmin bugünkü ve ilgili dönemdeki hareket ve politika alanını belirler. Dolayısıyla kapitalizmin varlığı zaman mekân bağımlı ama zorunlu bir ilişki olarak sermaye birikiminin mümkün koşullarının düzenlenmesi ve birikimin toplumsal bir ilişki olarak gerçekleştirilmesiyle ilgilidir.

Buraya kadar olan vurgulardan anlaşılacağı üzere sermaye birikimi kapitalizmi diğer sistemlerden ayırt eden bir ilişki ağıdır. Yukarda da belirttiğimiz gibi sermaye birikimi kapitalizm için zorunlu bir ilişkidir.

Sermaye birikim süreci, Ticari Sermaye Bikrimi ve Sanayi Sermaye Birikimi biçiminde kendi içinde ayrılabilir.

" Ticari sermaye, kapitalizm öncesi toplumsal sermayelerin, Batı kapitalizmine eklemlenmesini mümkün kılmıştır."[7] Bunu derken, ticari sermaye, parasal zenginliğin yoğunlaşmasını sağlamakla birlikte sanayi sermayesine geçişi sağlar[8]. Ticari sermaye geleneksel üretim tarzının bozulmasına yol açarken, emek gücünden başka satacak malvarlığı olmayan emekçilerin de artmasına neden olur. Ticari sermaye pazarın genişlemesini sağlar[9]. Ticari sermaye pazarın genişlemesini sağladığı oranda sanayi sermayesine geçişin önkoşullarını da hazırlamış olur. Yani sanayi sermayesinin ihtiyaç duyacağı pazarları hazır hale getirir.

Geç kapitalistleşen ülkeler için ticari sermayeden sanayi sermayesine geçiş ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Birçok geç kapitalistleşen ülke için ticari sermayeden sanayi sermayesine geçiş ödemeler dengesi açığı gibi yapısal sorunlar ile açığa çıkar. Bu sorunlar, ticari sermayenin yaratıldığı alanın tarımsal alan olması, tarımın hava koşullarına göre değişmesi ve sanayi ürünlerine göre daha az katma değer sağlayan tarımsal ürünlerin ihraç edilip sanayi ürünlerinin ithal edilmesidir. Bu sorunlarla birlikte

[7] Nora Şeni, **Emperyalist Sistemde "Kontrol Sanayi" ve Ereğli Demir-Çelik**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1978, s.58.
[8] Şeni, s.58.
[9] Bkz. Şeni, s. 67.

ticari sermaye sahipleri için sanayileşme zorunlu hale gelmektedir. Nitekim sistemin devamlılığı için de bu gereklidir. Sanayi sermayesine geçiş için, iç pazarın olgunlaşması, bazı ellerde yeterli sermayenin birikmesi, üretim araçlarından yoksun bir kitlenin olması ve bu sürecin uluslar arası dinamiklerin de çıkarıyla uyuşması gerekir. Geçiş için bu şartların olgunlaştığı dönem de devlet de sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalacaktır. Farklı bir birikim süreci uluslar arası işbölümü ile farklı eklemlenme tarzını ve devletin bu ilişki içinde farklı bir konumunu işaret eder. Öte yandan iç pazarın geliştiği dönem içinde sanayileşmeye bağlı olarak işçi sınıfın da hızla gelişmesi ve buna bağlı olarak hızlı kentleşme gibi olgular devletin yeni birikim sürecini düzenlemesini gerektirir.

Marx'ın da ifade ettiği gibi, " Kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu toplumların zenginliği, muazzam bir meta birikimi olarak kendini gösterir."[10] Meta birikimi sanayi sermaye bikrim sürecinin temel dinamiğini oluşturur. Ancak yine Marx'ın ifade ettiği gibi "meta dolaşımı, sermayenin çıkış noktasıdır… ticaret ile yeryüzüne yayılan Pazar, sermayenin modern tarihinin başlangıcı olmuştur (yani), "sermaye her zaman başlangıçta para biçimini alıyor: paradan oluşan servet, tüccar (ve tefeci) sermayesi olarak ortaya çıkıyor"[11].

[10] Karl Marx, **Kapital 1**, Birinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1975,s. 57.
[11] Marx, Kapital,1975,s.169.

## 3. TÜRKİYE'DE SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ

### 3.1 1980 Öncesi Türkiye'de Sermaye Birikim Süreci

1980 öncesi Türkiye'de sermaye birikim sürecini bir dönemlendirme yaparak incelemek istiyoruz. 1980 öncesi için başlama noktası olarak da 1920'li yılları tercih etmek istiyoruz. 1920'li yıllar, 1923 İzmir İktisat Kongresi ve Türkiye Cumhuriyet kuruluşu itibariyle bir dönüm noktası olması konusunda önem taşımaktadır.

Kurtuluş Savaşı sonunda Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ve 1923 sonrasında büyük toprak sahibi kesimin ve ticari sermayenin egemenliği devam etmiştir. Yeni devletin kurulması ile devlet ve sermaye birikim süreci ilişkisi aynı yönde sürmüştür. Her iki dönem de de milli burjuvazi oluşturma hedefi devam etmiştir. Bu anlamda 1908–1918 arası dönem ile 1923 dönem arasında bir ayrılma yoktur. Aksine bir devamlılık vardır. Tezel bunu şöyle ifade etmiştir. " Kemalist yöneticiler, 1920'lerde, özel sermaye birikimini çeşitli yollardan doğrudan doğruya… Desteklediler"[12]. Doğrudan doğruya desteklemenin yanında birçok hükümet üyesi, bürokrat, lider yakınları da iş hayatına atılmıştır[13]. Öte yandan Türkiye modernleşme anlamında toplumsal yapıda bir değişim sürecine girerek nitekim bir önceki dönemlerle farklılıklar yaratmaya başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyet'i kurulmadan önce 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen kararlar, ticaret burjuvazisi ile toprak sahiplerinin çıkarları doğrultusunda olmuştur[14].

Kongrede kararların çoğunun oy birliğiyle alınmasına rağmen, ticari sermaye ile sanayi sermaye arasında bir çıkar farklılığı mevcuttur. Kongre de sanayi grubunun gümrüklerde himaye ve Teşvik-i Sanayi Kanunu ile ilgili önerileri kabul edilmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararları, işçilerle ilgili olanlar dışında, yönetici kadro uygulamaya çalışmıştır[15]. Dolayısıyla 1920'lerde ticari sermaye ve

---

[12] Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi.** Ankara: Yurt Yayınevi, 1982, s. 212.
[13] Tezel, s. 212.
[14] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985),** İkinci Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1989, s. 34.

büyük toprak sahibi kesimleri çıkarlarının ağırlıklı olduğu bir politikanın uygulandığı söylenebilir. 1929 da gümrük tarifelerinin hazırlanışı sırasında ticari sermayenin istekleri tarifeye yansımıştır.

1925'te uygulamaya geçen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlardan biri olan aşar vergisinin kaldırılması, büyük toprak sahibi kesiminin çıkarlarına yaramıştır.

1929'a gelindiğinde Türkiye halen sanayi ürünleri ithal etmekte, tarımsal ürünleri ihraç etmekteydi. Yani 1920'ler boyunca sanayi önemli bir gelişme gösterememiştir. 1929'da büyük buhranla beraber Türkiye'de tarım büyük zarar görmüştür. Dış ticaret açığının oluşmasıyla ithalat kısılmıştır. Sistemin devamı için, sanayileşme gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. Boratav'a göre bu dönemde, sanayileşmenin, ülkenin geleceği bakımından hayati bir karar olduğu hususu sık sık siyasi liderlerce tekrarlanmıştır[16]. Fakat o dönemde sanayi sermaye birikimini üstlenecek bir sanayi burjuvazisi olmadığından Devletçilik zorunlu hale gelmiştir. " Fakat bir bütün olarak " Ticaret Sermaye" bunalım ortamında, Devletçilikten kazançlı çıkmıştır"[17]. Özellikle şeker, cam ve kağıt sanayinde ithalat kesiminin çıkarları gereğince üretim arttırılmayarak veya azaltılarak ithalatın artması sağlanmış, bunun yanında tekel hakkını da ele geçiren ithalatçılar yüksek karlar elde etmişlerdir[18].

Devletçilik döneminde sanayileşmenin ticari sermayeye katkılarından birisi de, devlet fabrikalarının ürünlerinin ticaretidir. Devlet sanayi ürünlerinin, sadece tekstil ürünlerinin değil, kömür, çimento, inşaat demiri gibi diğer ürünlerin pazarlanması da özel ticaret işletmelerinin birikimlerine katkı sağlamıştır[19]. Boratav'a göre de Devletçilik döneminde artan kamu yatırımları; devletle iş yapan müteahhitler ticaret ve küçük sanayi için kazanç ve birikim imkânları sağlamıştır[20].

---

[15] Tezel, s.138.
[16] Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik,** İkinci Yazım, Birinci Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 1982, s. 173.
[17] Haldun Gülalp, **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri,** Ankara: Yurt Yayınevi, 1983, s. 29.
[18] Bkz. Doğan Avcıoğlu , **Türkiye'nin Düzeni,** Beşinci Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1971, s. 255-257.
[19] Avcıoğlu, s.228
[20] Boratav, 1989, s.50

Devletçilik döneminde, buğday sınai ürünler karşısında gerilerken; pamuk sınai ürünler karşısında değerlenmiştir. Pamuk büyük toprak sahiplerince yetiştirildiği için bu dönemde büyük toprak sahipleri kazançlı çıkmıştır. Buğday fiyatlarının düşmesi ise sanayideki ücretlerin düşmesi anlamına gelmektedir.

Milli gelirde sanayinin payı 1923–1929 yılları ortalamasında % 11,4, 1930–1932 yılları ortalamasında % 13,6 iken, Devletçilik dönemi olarak adlandırılan 1933–1939 yılları ortalamasında % 16,9 olarak gerçekleşmiştir[21]. Yani istenilen oranda olmasa da sanayi belli birikim sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce Türkiye'de devletçilik fiilen sona ermiştir. Boratav'a göre Devlete çok geniş alanda müdahale hakkı tanıyan, 1940'da kabul edilen Milli Koruma Kanunu'nun "… Hem ileri müdahaleci-devletçi politikalara; hem de faşizan sermaye tahakkümüne açık unsurları"[22] bulunmaktadır.

Savaş sürecince özellikle ticari sermaye ve büyük toprak sahipleri önemli bir birikim sağlamışlardır. Boratav'a göre " Savaş yılları, ticaret burjuvazisinin ve piyasaya yönelik büyük toprak unsurlarının iktisadi bakımdan aşırı güçlendiği, başıboş bir sermaye birikiminin dörtnala geliştiği bir dönem"[23] olmuştur.

Savaş yılların da Türkiye'nin ihraç ürünlerine olan talep artmış, yani tarım kesiminin geliri artmıştır. Bu dönemden büyük toprak sahipleri yararlanmıştır. Köylü silâhaltına alınırken büyük torak sahipleri askerlikten muaf tutulmuş ve sadece büyük toprak sahipleri devlete öküz verme yükümlülüğünden muaf tutulmuştur[24]. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 1945'te büyük toprak sahipleri aleyhine kabul edilmesine rağmen, uygulanamaması ve büyük toprak sahiplerine ödün olarak Tarım Bakanlığı'na bir toprak ağasının getirilmesi[25] büyük toprak sahiplerinin egemen olduğu bir başka örneği teşkil ediyor. Gülalp'e göre savaş sürecinde kamu harcamaları artarken, ithalatın yanında tarım ve sanayi kesiminin üretimi azalmıştır. Tüm bunların sonucunda enflasyonla karşı karşıya kalınmıştır. " Bu karaborsa ve spekülasyon ortamının sonucu

[21] Boratav, 1982, s.8
[22] Boratav, 1982, s.250
[23] Boratav, 1982, s.270
[24] Gülalp, 1983, s.35
[25] Gülalp, 1983, s.36

ise, önemli bir sermaye birikimi oluşmuştur"[26]. Yani bu dönemden kazançlı çıkan ikinci kesim ticaret sanayi olmuştur.

Savaş yıllarında ticari sermayenin artmasında devletin önemli rolü olmuştur. Devlete geniş yetkiler veren Milli Koruma Kanunu karaborsa ve spekülasyon ortamında çok yüksek karlar elde eden ticari sermaye kesimine yönelik olarak uygulanmamıştır. Ayrıca yukarda belirttiğimiz büyük toprak sahiplerine yönelik uygulamalar da bu kesimin belli bir birikimine yol açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında artık uluslar arası alanda hegemonya boşluğunun Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından doldurulmaya dönük adımların atıldığı bir süreç başlamıştır. Uluslar arası Para Fonu(IMF), Dünya Bankası ve Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması (GATT) gibi kurumların oluşturulduğu bu süreçte, Türkiye'de sermaye birikiminin ulaştığı aşama, ihtiyaçlar doğrultusunda sürece dahil olma yönünde politikalar uygulanmıştır[27]. 1946'da Devalüasyon yapılarak beraberinde dış ticaretin serbestleştirilmesine ilişkin önlemler alınarak uluslar arası kapitalist sisteme entegrasyon doğrultusunda, dolayısıyla uluslar arası ve yerli sermayenin çıkarları yönünde hareket edilmiştir[28]. Devalüasyon yapılarak Bretton Woods anlaşmasının gereklerine uyulması yanında, devalüasyon ile ihracatçılara değer aktarılmış ve ithalatın serbestleştirilmesi sonucunda sınai gelişme olumsuz etkilenmiş buna karşın ticari sermaye bütün olarak karlı çıkmıştır[29].

Savaş zamanında savaş sonrası için hazırlanan 1946 Sanayi Planı uygulamaya geçilmeyerek yerine 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı hazırlanmıştır. 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın tercih edilmesi ve bununla bağlantılı olarak Marshall Planı'ndan yardım alınması uluslar arası kapitalist sisteme entegre olmanın amaçlandığının göstergesidir[30]. Bu dönemde sanayiye değil tarıma önem verilmesi ticari sermayenin egemenliğini sürdürmesini sağlamıştır. Örnek verecek olursak, 1947

[26] Gülalp, 1983, s.36.
[27] Türkay, 2000, s. 11-14.
[28] Gülalp, 1983, s. 44-45.
[29] Gülalp, 1983, s. 44-45.
[30] Türkay, 2000, s.14.

Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nda öncelik sırasına göre sanayi sekizinci sırada yani son sıradadır. Demir-Çelik sektörü ise beşinci sıradadır.

1948 İktisat Kongresi'nde, ticari sermayenin katılım bakımından ağırlık taşıması, siyasi iktidarın karşı çıkmasına rağmen toplanabilmesi ve talepleri bakımından ticari sermayenin egemenliğini yansıtmaktadır[31].

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dışa açılma ve kapitalist dünya ile bütünleşme sürecinde hakim sermaye biçimi ticari sermayedir. Bu yıllarda tarımda makineleşme, tarıma bol ve ucuz kredi verilmesi sonucunda tarımsal üretim artmış ve aynı zamanda Kore Savaşı sürecinin etkisiyle tarımsal ürünlere olan talebin ve dolayısıyla fiyatların artması ihracatın da artmasını sağlamıştır[32]. İhracatın artma süreci fazla uzun sürmemiş ve ihracatın azalmasıyla dış ticaret açığı oluşmaya başlamıştır. Buna karşın korumacı önlemler alınarak ithalatta sınırlamalara gidilmiştir. Bu önlemler 1953'ten 1960'a kadar sürmüştür. Korumacılık yoluyla iç pazarın kapatılması, uluslar arası sermaye ve onun acentesi konumundaki yerli ticaret sermayesi için pazarların daralması anlamına gelmektedir[33]. Bu anlamda 1950'lerin ortalarından itibaren ticari sermaye biçiminden sanayi sermaye biçimine geçiş hızlanmıştır[34].

1950'lerin ortalarından itibaren Türkiye'de özel sektör kısa vadeli spekülatif yatırımlardan sanayi yatırımlarına yönelmeye başlamıştır. Belli bir sermaye birikimine ulaşan ticari sermaye, ödemeler dengesi sorunu ortamında devletin de desteğini alarak sanayi sermayesine dönüşümü gerçekleştirmiştir. Sanayi sermayesine geçiş 27 Mayıs Darbesi ile resmiyet kazanmıştır.

1960'da gerçekleşen 27 Mayıs Darbesi ile " sanayi sermaye birikimi" olarak adlandırdığımız dönemin koşulları yaratılmaya başlanmıştır. Savran bunu şu şekilde dile getiriyor. "27 Mayıs'a giden yol yolun temelinde yatan süreç, sanayi burjuvazisinin

[31] Türkay, " **Türkiye'de Gelişme Düşüncesinin Evrimi**", Yayınlanmamış 2003-2004 ders notları.
[32] Gülalp, 1983, s. 46.
[33] Gülalp, 1983, s.47
[34] Gülalp, 1983, s.48

50'li yılların ikinci yarısında bir sınıf dilimi olarak yükselmesi ve burjuvazinin öteki dilimlerine karşı kendi özgül çıkarlarını savunmaya başlamasıdır[35]".

1960–1973 yılları arasında sanayi sermaye birikim süreci hakimdir. Bu dönemde sanayi sermaye biçiminin toplumsal değişkenleri nüfus, kentleşme, işçi sınıfının gelişimi ve eğitimdir.

1950'li yıllardan itibaren hızlanan nüfus artışı 1960–1973 yılları arasında da devam etmiştir. Hızlı nüfus artışıyla tarımda makineleşme yaşanmıştır. Tarımda kullanılan traktör sayısı ve traktörle işlenen alan sayısı dönem boyunca artmıştır. 1973 yılına gelindiğinde tarım alanında işlenen toprakların yarısına yakın bir kesimi traktörle işlenmiştir. Hızlı nüfus artışı ve tarımda makineleşme sonucunda kentleşme hızlanmıştır. Bu dönemde kent nüfusu artarken, kır nüfusunun toplum nüfus içindeki payı azalmıştır. Tarımda makineleşmeyle beraber köyden kente göç olgusu gelişmiştir. Hızlı kentleşme gecekondulaşmayla sonuçlanmıştır. Gecekondu nüfusunun kent nüfusu içindeki oranı hızla yükselmiştir. Devlet ise gecekondulaşmaya göz yumarak sanayi sermayesinin ihtiyaç duyduğu iş gücünün artmasına dolaylı yoldan katkıda bulunmuştur. Bütün bunların sonucunda işçi sınıfının gelişmesi sağlanmıştır. Bir diğer gelişme ise okuma-yazma oranlarındaki artıştır.

Tüm bu olgulardaki değişme 1960–1973 yılları arasındaki sanayi sermayesinin oluşumu için bir ihtiyaç niteliğindedir. Bu toplumsal değişme sanayi sermayesi ile iç içe bir ilişki içinde şekillenmiştir.

1960–1973 yılları arası dönem birçok araştırma da "planlı dönem" olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde devletin sermaye birikim sürecine yönelik hedefleri kalkınma planları üzerinden ifade edilmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) kısa ve orta vadeli hedeflerin yanında onbeş yıllık strateji hedeflenerek hazırlanmıştır.

[35] Sungur Savran, "1960,1971,1980: Toplumsal Mücadeleler,Askeri Müdahaleler", **On Birinci Tez Kitap Dizisi**, sayı:6 (Haziran 1987), s. 134.

BBYKP'da en yüksek büyüme hızına sanayi kesiminin ulaşması planlanmıştır. 1963–1967 yılları arasında tarım kesiminin % 4,2, hizmetler kesiminin %6,8 oranında büyümesi planlanırken, sanayi kesiminin %12,3 olarak büyümesi planlanmıştır[36].

BBYKP tarım ve sanayi arasında dengeli bir gelişme olmasını öngörmüştür. BBYKP'da sanayi için bir dizi önlem öngörülmüştür.*

- Yeni kurulan bazı sanayilerde belirli bir öğrenme devresi için veya talep seviyesine bağlı olarak başlangıçta bir süre için himaye yoluyla milletlerarası fiyatlarla mukayese edilebilir fiyatlara gelinebileceği kabul edilmiştir.

- İthalat politikasının, sanayi koruma tedbirleriyle bunların uygulama oranlarının kalkınma hedeflerine uygun olarak tespit edileceği ve yerli sanayi mamullerine göre elverişsiz durumda bırakan idari ve hukuki aksaklıkların kaldırılacağı düşünülmüştür.

- Yeteri kadar ve istenilen nitelikte yerlisi yapılan malların ithalatının koruma hedeflerine uygun şekilde denetlenmesine ya da tüm yasaklanmasına gidilecektir.

- Sanayide kuruluş yerlerinin seçilmesinde toplam verimliliği artırma yanında bölgelerarası dengeli bir kalkınma sağlama hedefine göre hareket edilecektir.

- Çeşitli sanayi kredileri artırılacaktır. Planda yapılması gerekli bulunmuş ya da tavsiye edilmiş malları yapan veya yapacak sanayi kredi sağlanmasında kolaylık gösterilecektir.

- Sanayide hızlı amortisman uygulanacaktır.

---

[36] Veriler için bkz. Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**,Altıncı Basım, Ankara: Remzi Kitabevi, 1994, s.404.

* Önlemler için bkz. T.C. Başbakanlık DPT, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967), Ankara, 1963, s. 205-206.

- Montajdan başlayan sanayinin komple imalat yapması için istihsal verginin uygulanması değişecek ve yerli oranın artırılması teşvik edilecektir.

- İhracatı Geliştirme Merkezi ihracat araştırması yapacak ve sanayi mamullerinin ihracatı kolaylaşacaktır.

- İhraç edilen sanayi mamullerinde kullanılan ham madde ve yardımcı maddelerden gümrükte alınan vergi ve resimlerle istihsal vergisinin geri verilmesi ve benzeri tedbirlerle ihracat kolaylaştırılacaktır.

- İhraç edilen mamullerdeki yerli hammaddelerin milletlerarası fiyatlarla sağlanabilmesi ve bu suretle ihraç malı maliyetlerinin düşürülebilmesini mümkün kılacak tedbirler üzerinde durulacaktır. Sanayileşmeyle ilgili hedeflerin yanında eğitim konusunda onbeş yıl onunda ulaşılmak istenen hedefler eğitimin sanayiye endekslendiğini göstermektedir. Yani öncelikle sanayi için nitelikli eğitmen yetiştirmeye yönelik eğitimdir.

BBYKP'da özel sektörün teşkilatlanması, mevcut düzende bir değişiklik yapılarak şirketleşmeye doğru gidilmesi ve planda belirtilen özel sektörün hedeflerine ulaşabilmesi için devletin öncülük görevi vurgulanmıştır[37].

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (İBYKP), BBYKP'da olduğu gibi en yüksek büyüme hızına sanayi kesiminin ulaşması planlanmıştır. Tarım kesimine %15,2; sanayiye ise % 22,4 oranında yatırım yapılması öngörülmüştür[38].

İBYKP'da sanayi sektörünün ekonomide sürükleyici bir nitelik kazanacağı hedeflenmiştir. Plana göre sanayi kesimi ekonomik ve toplumsal gelişmeleri belirleyici bir karakter kazanmıştır ve sanayiye atfedilen bu önem zorunluluk olarak ifade edilmiştir[39].

[37] Bkz. DPT, 1963, s.491.
[38] Veriler için bkz. Kepenek ve Yentürk, s. 180.
[39] DPT, 1967, s. 3.

İBYKP'da " Özel Teşebbüsün Teşviki Politikası" adlı bölümünde teşvik uygulamalarının ağırlıklı olarak sanayi kesimine yönelik olması dikkat çekicidir. Özel sektörün kısa, orta ve uzun vadeli kredi ihtiyaçlarının karşılanması özellikle sanayiye yönelik işletme rehni ve menkul ipoteği kanunlarının çıkarılması, sanayici ve ihracatçılara gerekli yardımın yapılması, organize sanayi bölgelerinin kurulması ve gelişmesinin teşvik edilmesi, sanayinin gelişmesine yönelik teknik ve kalifiye eleman yetiştirilmesi konusunda kamu sektörünce yürütülen programların gözden geçirilmesi gibi[40].

İBYKP'da ihracata ayrı bir önem verilmiştir. İBYKP'da ihracatın yapısında köklü bir değişiklik yapılarak sanayi ürünleri ihracatının hızla artırılacağı ve bu doğrultuda ihracata dönük sanayiler kurulmasına ve teşvik edilmesine öncelik verileceği belirtilmiştir.

İBYKP'da sanayi kesimi içinde öncelik verilecek alt kesim imalat sanayi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda İBYKP'da imalat sanayinin sorunları tanımlanarak, bunların çözümüne yönelik birçok tedbir[41] açıklanmıştır

İBYKP'da büyük sanayi sermayesinin sorunları giderilmeye çalışılarak büyük sanayi kesimi desteklenmiştir. İBYKP'da Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu Anlaşması'nın her yönüyle bir önemi olduğu vurgulanmıştır[42]. Türk sanayini uzun dönemde Ortak Pazar sanayisi ile rekabet edebilecek bir duruma getirebilmek için gerekli tedbirlerin alınacağı, işgücü yoğunluğu yüksek olan sanayi dallarına özel destek sağlanacağı ifade edilmiştir[43].

İBYKP'da sanayileşme konusunda özel yabancı sermayeden faydalanılacağı ve dış yardım ihtiyacı bulunduğu ifade edilmiştir[44].

O dönemdeki sermayeyi temsil eden Odalar Birliği planlar hakkında olumlu görüşlerini bildirerek plan hedeflerini desteklemişlerdir.

---

[40] DPT, 1967, s.116-118.
[41] DPT, 1967, s. 363-373.
[42] DPT, 1967, s. 123.
[43] DPT, 1967, s. 637.
[44] DPT, 1967, s. 638 ve s. 94.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sermaye birikim sürecinde devletin hedefleri ve sanayi sermayesinin talepleri birçok noktada çakışmaktadır. Devlet ve sanayi sermayesi, sanayiye öncelik verme ve sanayinin geliştirilmesini içeren birçok noktada buluşmuştur. Bu noktalar kısaca; gümrük ve dış ticaret rejimi yoluyla sanayinin korunması; yeni doğan sanayilerin selektif korunması; sanayiye yönelik kısa, orta ve uzun vadeli kredi sağlanması ve aynı amaçla sermaye piyasasının oluşturulması; sanayi mamullerinin ihracatına yönelik teşvikler, dış yardım sağlanması; yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi; nitelikli işgücü yetiştirme ve bu doğrultuda eğitime önem verilmesi; özel sektörün teşkilatlanması, işçi hakları ve sosyal hedefler, sanayiye nitelikli işgücü yetiştirme amacıyla teknik eğitime önem verilmesidir.

Sanayi sermayesine geçiş uluslar arası sermayeyle işbirliği halinde olduğundan bu süreçte uluslar arası sermaye yatırımlarında yani dış yardımlar, krediler, dolaysız yatırımlar ve portföy yatırımlarında büyük artış yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımlar 1950'lerden itibaren 1960 da hızlanarak, 1960'dan 1970'e kadar yıllık ortalama 7,5 milyon dolarlık yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir[45].

Dış yardımlar ve krediler ağırlıkla sanayi sermayesine aktarılarak para-sermaye sorununun halledildiğini söylemek doğru olacaktır.

Türkiye'de planlı dönem uluslar arası dinamikler tarafından da desteklenmiştir. Uluslar arası dinamiklerle olan iyi ilişkilerin bir parçası da dış yardımlardır. Dış yardımlar ilişkileri geliştirme amaçlıdır.

Bu dönemdeki sermaye birikim sürecinde ulusal ve uluslar arası sermayenin çıkarlarının ortaklaşması ve devletin de bu ortaklaşmaya yönelik etkilerinin olması Koç Holding örneğinde görülebilir[46].

[45] Devrim Dumludağ, " Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi", **Toplum ve Bilim**, Sayı 96 (Mayıs 2003), s. 259.
[46] Şeni, s. 50

Koç Holding İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüccarlıktan sanayiciliğe yönelme ve 1960'lar boyunca sanayinin gelişimi bakımından o dönemdeki büyük sanayi sermayesini temsil etmektedir.

Bu dönemde Koç holding'in devletle birçok alanda ilişkisi olmuştur. 1960'ta kurulan devlete ait Ereğli Demir-Çelik Fabrikası'nın ürettiği yassı çelik ürünlerinin büyük kısmı otomobil sanayi ve elektrikli ev eşyaları imalında olmak üzere ayrıca petrol ve gaz dalında, madeni ambalaj ve kap üretiminde kullanılmıştır[47].

Koç Holding'in tüccarlıktan sanayiciliğe geçmesi Amerika yolculuğu ile başlamış ve 1960'lı yıllar boyunca endüstri faaliyetleri uluslar arası sermaye ile çeşitli işbirlikleri sürmüştür. Bunlardan birkaç örnek verecek olursak; Koç, Amerikan firması General Elektrikle işbirliği yaparak ampul firması kurmuş, Almanya'da Hilden firması ile teknik yardım anlaşması imzalayarak 1958'de radyatör, döküm-soba yapımına, Amerika kökenli Ford şirketi ile montaja dayalı olarak 1960'ta Otosan'ı kurmuş, 1964'te Sıemens ile ortak bir kablo fabrikası kurmuştur[48].

Koç Holding KİT'lerle ortaklık kurarak devletle ilişki biçimini geliştirmiştir.

Bu dönemdeki sanayi sermaye birikiminin sürekliliği için sanayi sermaye birikiminin ihtiyaçları doğrultusunda yatırımları ve ihracatın teşvikine yönelik olarak birçok yasa çıkarılmıştır.

1960'ların sonlarına doğru sermaye birikiminde tekelleşme yaşanmış ve sanayi sermayesi sadece sanayi sermayesini içeren ayrı örgütlenmelere giderken sanayi sermayesi ile para sermaye bütünleşerek hızla finans kapital aşamasına doğru bir süreç başlamıştır.

Büyük sanayi sermayesi için içe yönelik sermaye birikiminin olanaklarının 1960'lı yılların sonuna doğru tükenmesi sonucunda artık dünya ekonomisi ile bütünleşme amaçlanmıştır[49]. " Amaç başlı başına dünya ekonomisi ile bütünleşme değil dışa yönelik sermaye birikimi kanalıyla daha fazla artı-değer yaratma veya yaratılan

[47] Şeni, s. 58
[48] Vehbi Koç,**Hayat Hikayem**, İstanbul: 1973, s. 79-95.
[49] Fuat Ercan, " Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi", **Praksis**, Sayı :5(Kış 2002), s.69.

değerlerin yeniden paylaşılmasıdır" [50]. Sermaye birikim süreci geliştikçe kar oranlarının düşmesini önlemek için kapitalist, işçinin yarattığı değere el koymaya yönelir[51]. Böylece sanayi sermaye, ara ve yatırım malları üretimine yönelir. Fakat ara ve yatırım malları üretimi için dövize ihtiyaç artar. Bu yönlü içe dönük sermaye birikimini dışa dönük getirme halinde 1970'den itibaren önlemler alınmıştır. 12 Mart darbesinden sonra sanayi sermayesini temsil etmek amacıyla Türkiye Sanayici İşadamları Derneği kurulmuştur.

Bu dönem boyunca yabancı sermaye hareketlerine bakıldığında çok yüksek bir oranda imalat sektörüne yöneldiği gözlenebilir. " Buna göre (1979 sonu itibariyle) 97 yabancı sermayeli şirkette %84'i imalat, %15'i hizmet sektöründe toplanmıştır"[52]. İmalat sanayinde en çok yabancı sermaye, yatırım mallarında bulunmaktadır. " Alt sektörler itibariyle lastik, kimya, elektrik ve elektrik makineleri ile taşıt araçları en fazla yabancı sermaye çeken sektörlerdir"[53].

Bu durum şunu ifade ediyor. İç sermaye, ara ve yatırım malı üretimine yöneldiği sürece ithal bağımlılığı da artan oranda sürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye için özetle şunları söyleyebiliriz. Ticari sermaye birikim süreci öncülüğünde yüksek birikim sağlamış olan tüccar kesim artık sanayiye yönelmiştir. Özel sektör birikim alanını genişleterek sermayenin uluslar arası toplam döngüsüne eklemlenme için çaba sarf etmiştir.

[50] Ercan, 2002, s. 69.
[51] Ercan, 2002, s. 71.
[52] Cem Alpar, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Üçüncü Baskı, Ankara, Turhan Yayınları, 1980, s. 180.
[53] Alpar, C, 1980, s. 181.

### 3.2 1980 Sonrası Türkiye'de Sermaye Birikim Süreci

Türkiye'nin 1970'lerin sonlarında içine girdiği bunalım, sermaye birikim sürecinin yeniden yapılandırılması gereğini gündeme getirmiştir. Bunalımın iki temel göstergesi, çok yüksek oranlı bir enflasyon ve döviz darboğazı olmuştur. Bunların sonucunda ise sanayide kapasite kullanımı çok düşük oranlara inerken, kaynaklar üretken alanlardan spekülatif ve ticari alanlara kaymaya başlamıştır[54]. İçe dönük sermaye birikim sürecinin sınırlarını belirleyen bunalım, bir yandan ülke içinde sanayi sermayesi birikiminin sürmesini, diğer yandan da geçerli işbölümü içinde dünya sistemi ile olan ilişkiler ağının sürmesini tehdit eder hale gelmiştir. Dolayısıyla bunalımdan çıkmak için üretilen çözüm de yerli girdilere dayalı, ihracata dönük sanayilere öncelik verilmesi olmuştur[55]. Ekonomik bunalımın, giderek, toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak daha da ağırlaşması üzerine 24 Ocak 1980'den başlayarak bir dizi yeni ekonomi politikası kararları alındı[56].

Ekonomik bunalım, ekonominin üretimden tüketime ve yeniden üretime uzanan tüm süreçlerinde olağan dışı gelişmeler demektir. Bunalımın göstergeleri olarak,Fiyat artışı oranları,işsizlik oranının artması ve dış ticaret açığı ve buna bağlı olarak dış ödeme güçlükleri alınır[57].

Ekonomik bunalımın ilk yıllarında ya da 1970'lerin ikinci yarısında, hükümetler, bir yönden kalkınma planlarında öngörülen sanayileşme politikasını sürdürme, öbür yönden de bir dizi kararlılık önlemiyle bunalımın çıkış yollarını arama gibi iki politika izledi.

24 Ocak programı temelde şu amaçlara yönelikti[58]:

---

[54] Gülalp, 1983, s.64.
[55] Gülalp, 1983, s. 64.
[56] Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Onuncu Basım, Ankara: Remzi Kitabevi, 2000, s.193.
[57] Kepenek ve Yentürk, 2000, s. 194.
[58] Güten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Birinci Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 128.

- Dış Ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi: Reel devalüasyonlar ve mali desteklerle ihracatın artırılması, ithalatın giderek yasaklar ve miktar kısıtlamalarından arındırılarak serbestleştirilmesi.

- Döviz piyasasının ve sermaye girişlerinde serbestleşmenin başlatılması: Hükümet döviz fiyatının belirlenmesini TC Merkez Bankası'na bıraktı; günlük kur uygulamasına geçildi. Sermaye girişlerinin artması için dolaysız yatırımlar üzerindeki idari denetim giderek gevşetildi; Sermaye Piyasası Kanunu çıkarıldı; serbest bölgelerin kurulmasına başlandı.

- İç fiyatların denge piyasa fiyatını yansıtması: Bu amaçla iç fiyatların bir kısmı üzerindeki denetim, bir bölümüne verilen mali destekler giderek kaldırıldı.

- Para miktarının denetlenmesi, sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi ve iç borçlanmaya geçiş.

- Faiz hadlerinin serbestleşmesi ve reel pozitif düzeye yükselmesi.

- Devlet kesiminin küçülmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi ve kamu dengesi.

- Reel ücretlerin-maaşların düşürülmesi, tarım fiyatlarının baskı altında tutulması.

24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikasının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek "yol" gösterici olmalarıdır. Her mal ve hizmet için, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketici davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı ya da karlı

buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır. Denge fiyatlarından sapmaları uzun dönemde piyasa kendisi düzeltecektir[59].

24 Ocak kararlarıyla hükümet sıkı para politikasına yönelmiş, bir dizi fiyat ayarlamaları ve kemerleri sıkma politikası ile aşırı talep aşağı indirilmiştir. İç talebin kısılması yoluyla ihracata elverişli fazla ortaya çıkarılmıştır.

24 Ocak istikrarsızlık ve enflasyon sıkıntısı yaşayan ve " gelişmekte bulunan" ülkeler için öngörülen tedbirlerin Türk ekonomisince kabul edilen bir versiyonudur.

Ana hedefler ve politikalar iç talebin kısılması, kemerlerin sıkılması, uygun döviz kurları ile dış ödemeler dengesinin düzeltilmesi ve hepsinin üstünde darboğazların açılarak üretim çarklarının döndürülmeye başlanması olmuştur[60].

Bu dönemde sanayi sermaye birikim süreci içe dönük bir yapıdan dışa dönük bir yapı kazanmıştır. Sermaye birikimin dışa dönük bir hal alması sınıfsal ilişkilerde de bir yapılanmayı gerektirmiştir. İşçi sınıfı için içe dönük sermaye birikim süreci yüksek ücret içeriyor, dışa dönük birikim süreci ücretlerin düşürülmesini gerektirmektedir. İçe dönük sanayileşme döneminde işçi ücretlerinin yükselmesi sendikalaşma vb. örgütleşme ve kurumlaşmalar çerçevesinde gerçekleştiği için, yeni yapılanma bunların dağıtılmasını gerektirmektedir[61].

Bu yeni yapılanma içinde sanayi kesimi ile tarım kesiminin ilişkileri de değişme durumundadır. Birincisi, sanayi, tarım kesimin ürettiği dövizi tüketen bir yapıdan, kendi dövizini kendisi üreten bir yapıya dönüşmektedir. İkincisi, sanayi üretimin ihracata yönelik olması, tarımsal gelirlerin yüksek olmasının yararını ortadan kaldırmaktadır. Üçüncüsü, sanayi kesiminin ihracata yönelmesinde başarılı olması, tarımsal fiyatların ve gelirlerin düşük olmasına bağlıdır[62].

İhracatın artması dolayısıyla cari işlemler açıkları arttı. Alınan dış krediler dolayısıyla bu açıklar 1981-1983 arasında GSMH'nin yılda ortalama yüzde 4'ü gibi

---

[59] Kepenek ve Yentürk, 2000, s.197.
[60] Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi**, Beşinci Basım, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1999, s. 172-173.
[61] Gülalp, 1983, s. 82.
[62] Gülalp, 1983, s. 82.

yüksek bir düzeyde seyretti[63]. 5 Mayıs 1981'den itibaren geçilen yüzegen kur sistemiyle, TCMB günlük kurları ekonominin gereklerine göre ayarladı, katlı kur sistemi kaldırılırken ihracata teşvikler artırıldı. İhraç mallarının çoğunda girdi olan ve işçi ücretlerinin belirlenmesinde rol oynayan tarım ürünleri fiyatları, 1981 sonrasında gerilemesini sürdürdü[64].

1984'ten itibaren mal-hizmet ile sermaye, para ve döviz piyasalarında serbestleşme süreci ivme kazandı. İthalatta serbestleşme 1980'li yılların sonunda yüzde 94'e ulaşmıştır.

1984–1987 arasındaki dönemde tarım % 2 gibi bir büyüme hızına ulaşmıştı. İmalat sanayi önceki dönemin olumsuzluğunu aşan bir büyüme hızına ulaşmıştı. Cari işlemler açığı düşme eğilimi gösterdi. Türkiye dış borç faizlerinin bir kısmını cebinden öder hale gelebildi. İhracat 1983'te 5,7 milyardan 1987'de 10,2 milyar dolara çıktı[65].

Bu olumlu göstergelere rağmen, ekonomide hem yapısal-temel nitelikli, hem finansal nitelikli dengesizlikler giderek büyümekte be bu sürecin sonunu hazırlamaktaydı. İhracat artışlarının neredeyse tümü yapılan hesaplamalara göre hayali ihracattan oluşuyordu.

1989 yılına gelindiğinde Türkiye'de yeni bir serbestleşme süreci başlamış oldu. 1989 yılı, 1993 sonuna kadar süren ve 1994'te tekrar şiddetli bir krizle noktalanan yeni bir sürecin hazırlandığı yıl oldu[66].

1989 yılından sonra geçilen dış finansal serbestlik uygulamasından hemen sonra Türkiye'de aşırı bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. 1980'li yılların başında özellikle Latin Amerika ülkelerine yönelen aşırı yabancı sermaye 1990'lı yılların başında yeniden gelişmekte olan ülkelere yönelme göstermiştir. Bu yönelmenin nedeni gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik konjonktür nedeniyle faiz oranlarının düşmesi

[63] Kazgan, 2002, s. 133.
[64] Kazgan, 2002, s. 134.
[65] Kazgan, 2002, s. 142.
[66] Kazgan, 2002, s.148.

ve gelişmekte olan ülkelerde faiz oranlarının uluslar arası faiz oranlarının üzerinde seyretmesidir[67].

Dış sermaye hareketliliği Türkiye'de birçok iktisatçıya göre 1991 yılında Körfez Savaşı nedeniyle, 1994 yılında ise yaşanan ekonomik kriz nedeniyle eksi olmanın dışında hep artı olmuştur.

1990'lı yıllar Türkiye için, mal ve sermaye hareketlerinin her biçimiyle serbestleştiği yıllardır. Mal akımlarında serbestleşme, 1992 yılından sonra uluslar arası anlaşmalar bağlamında ortaya çıktı. Bunun kaynağı GATT-Uruguay Round ve Avrupa Topluluğu'yla gümrük birliği anlaşmalarıydı. GATT-Uruguay Round Anlaşması gelişmiş ülkelerin dokuma-giyim, deri eşya, lastik, ayakkabı gibi, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelerden yaptığı ithalatta gümrük vergilerinde çok küçük bir indirim sağladı.

GATT-Uruguay Round Anlaşması tarım ürünlerini GATT kapsamına aldığı için, serbestleşme daha kısıtlı düzeylerde bu alanda da geçerli olacaktır[68].

Türkiye AB ile GB Anlaşması'nın "Son Dönem" aşamasına 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi kararı ile girdi. Bu aşamada tarım ürünlerinde serbest dolaşım ve bunun içinde Türkiye'nin mali gereklerini karşılayarak AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyumu söz konusudur.

1 Ocak 1996'dan itibaren Türkiye 15 tam üye ülke ve AB'yle serbest ticaret anlaşması bulunan EFTA üyeleri karşısında, karşılıklı olarak sınai mamul tanımına giren ürünlerde tarım vergisi ve eşetkili vergileri sıfırladı; işlenmiş tarım ürünlerinki "sınai mamul" payına ilişkin katma değer üzerindeki vergi payı da sıfırlamaya tabii tutuldu[69].

Mal akımlarındaki serbestleşme Türkiye'nin dış dünyadan etkilenme derecesini, dış dünyaya bağlılığını ver bundan beklentilerini çok artırdı. 1970'li yıllarda ve 1980'de dış ticaret hacminin GSMH'deki payı % 15 kadarken bu oran 1980'li

[67] Kepenek ve Yentürk, 2000, s. 211.
[68] Kazgan, 2002, s. 156-157.
[69] Kazgan, 2002, s. 158.

yıllarda artarak 1990'lı yılların ortalarında % 45'e çıkmış, 2000'e doğru % 50'ye yaklaşmış bulunuyordu[70]. Bundan da şunu anlamak yanlış olmasa gerek. Hiç korumasız ithalat, ihracat ve dış dünyadaki her türlü değişim Türkiye'ye yansımaktadır.

Bu dönemde Türkiye'nin hizmet ihracatını artırdığı ve 1997'ye gelindiğinde turizm, müteahhitlik hizmetleri, taşıma vb. gibi hizmet gelirlerine işçi transferi eklendiğinde mal ihracatından sağlanan gelire yakın bir rakama ulaşıldığı görülebilir.

Tablo 1'de izleneceği gibi bu dönemde imalat sanayinin ulusal gelir içindeki payı önceki dönemlerde olduğu gibi yükselmiştir. İmalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içindeki payı 1970'te % 15,3'te 1980 yılında % 17,1'e çıkmış ve 1980'li yılların sonuna doğru % 20'lere ulaşmıştır. 1996 yılında imalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içindeki payı % 21,1 düzeyine eriştiği gözlenmiştir.

[70] Kazgan, 2002, s. 158.

**Tablo 1**

**Seçilmiş Yıllarda İmalat Sanayi Katma Değeri ve Ulusal Gelir İçindeki Payı (%)**

| | | | |
|---|---|---|---|
| 1970 | 15,3 | 1984 | 18,1 |
| 1971 | 15,8 | 1985 | 18,3 |
| 1972 | 16,5 | 1986 | 22,2 |
| 1973 | 16,7 | 1987 | 21,8 |
| 1974 | 15,8 | 1988 | 23,0 |
| 1975 | 15,8 | 1989 | 23,1 |
| 1976 | 16,9 | 1990 | 22,0 |
| 1977 | 16,6 | 1991 | 22,2 |
| 1978 | 16,5 | 1992 | 21,6 |
| 1979 | 18,7 | 1993 | 20,8 |
| 1980 | 17,1 | 1994 | 22,1 |
| 1981 | 19,4 | 1995 | 22,6 |
| 1982 | 20,0 | 1996 | 21,1 |
| 1983 | 19,1 | 1997 | 21,2 |

Not: İmalat sanayii katma değeri özel ve kamu kesimi toplamıdır. Özel kesim imalat sanayii katma değeri 10 ve daha çok işçi çalıştıran işyerlerini, kamu kesimi ise tüm işyerlerini kapsamaktadır.

**Kaynak:** DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (1950-1996)'dan aktaran Kepenek,Yakup ve Yentürk, Nurhan, Ankara,Ocak 2000, s.365.

1990 sonrasında, bazı yeni sanayi dalları kurulmuş bununla beraber yeni teknolojiler ithal edilmiştir. Sınai gelişme yatay nitelikte olmuştur. Yani çoğunlukla tüketiciye ve nıhai alıcıya hitap eden malların üretimi söz konusudur. Bu dönemde ileri teknolojiye sahip hassas makine, techizat gibi sermaye malları, ileri teknoloji içeren ana malları üreten sanayi dalları yeterince gelişmemiştir. Bütün bunlara bağlı olarak sanayide akıcı, dinamik bir yapısal denge kurulamamış ve sınai üretimde "ithalata

bağlılık" gereğince azalmamıştır. Büyük ölçekli, ileri teknolojiye sahip verimli sanayi dalları yeterince oluşup gelişmemiştir[71].

1999 yılı sonlarında Türkiye'de ciddi istikrar çabaları görülmeye başladı. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlar mevcut durumun sürdürülemezliği konusunda ısrarlı bir tutum sergilemeye başladılar[72]. Yapısal reformları içeren bir istikrar programı 2000 yılı başında uygulamaya konuldu. Piyasalar, Ocak 2000'de uygulamaya konulan programa çok olumlu tepki verdi. Kur riskinin ortadan kalmasıyla birlikte bankerler ve döviz açık pozisyonlarını hızla artırdılar ve yurt dışında aldıkları borçlarla tahvil ya da bono alma yoluna gittiler[73].

2000 yılı sonlarında, 22 Kasım'da patlayan krizin temelinde yatan etkenlerden biri " döviz talebinde artış" ve bunun yarattığı TL talebi artışı, diğeri " güven verici" öğelerdir[74].

2000 Kasım ve 20001 Şubatında yaşanan krizler, ekonomideki belirsizliği had safhaya çıkartmıştır. Döviz kurunun öngörülemeyen bir biçimde artmakta oluşu ve kamu borç stokunun çevrilebilmesi konusunda duyulan endişeler, ekonomik karar alma sürecini kilitlemiştir[75].

2001 yılında yaşanan krizin ardından % 9,2 daralan özel tüketim harcamaları, 2002 yılında zayıf baz yılı etkisine rağmen, sadece % 2,0 artarak sınırlı bir toparlanma göstermiştir[76].

Sermaye birikimi, Ekonomik süreç içerisinde büyük bir önem taşımaktadır. Atfedilen bu önem birikimin teknolojik gelişme ve istihdam artışının önemli kaynaklarından birisini oluşturmasıdır. 2002 ve 2003 yıllarında yaratılan sermaye, istihdamda herhangi bir artışa neden olmamıştır. Bu yıllarda üretim faktörlerinin

---

[71] Kılıçbay, 1999, s. 423-424.
[72] TÜSİAD, **Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul:Lebib Yalkın Yayımları ve Basım İşleri A.Ş.,2002, s. 28-29.
[73] TÜSİAD, 2002, s. 29.
[74] Kazgan, 2002, s. 455.
[75] TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2001**, İstanbul: Lebib Yalkın Yayımları ve Basım İşleri A.Ş., 2001, s. 13.
[76] TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2003**, İstanbul: Lebib Yalkın Yayımları ve Basım İşleri A.Ş, 2003, s. 28.

büyüme olan katkısı % 50'nin üzerindedir. 2004 yılının ilk dokuz aylında sabit sermaye yatırımları % 41 artmış ve milli gelir içindeki payı % 23,8'e yükselmiştir. Aynı dönemdeki istihdam artışı da % 1'dir. Bu dönemde tarım sektöründe istihdam azalışı devam etmiştir[77].

Türkiye'de 1980'lerle birlikte neo-liberal politikalar uygulanmaya konulmuştur. Sermaye birikiminin önünü açacak düzenlemeler, serbestleşme, özelleştirme, kuralsızlaştırma ve esneklik olmuştur. Devlet sermaye hareketleri ve birikim süreçleri önündeki engelleyici norm ve kuralları kaldırırken, bir önceki dönemde kamusal hizmet kabul edilen birçok alanda kamu faaliyetlerini geriye çekmiştir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi kamusal alanlar serbest piyasaya açılmıştır.

Türkiye, 1980 sonrasında ihracata dayalı sanayileşme modelini uygulamaya başlamasıyla, yenidünya düzenine eklemlenme sürecine girmiştir. Bu sürecin işleyişini sağlamaya yönelik olarak, hem güçlü ekonomik iktidar birliği olan AB'ye ortak olabilmek, hem de uluslar arası piyasalara eklemlenmeyi gerçekleştirebilmek için IMF ve DB destekli uyum programı çerçevesinde " uyumlaşmayı" sağlayan hukuksal düzenlemeler hayata geçirilmiştir[78].

Beşer yıllık dönemler itibariyle sermaye stoku artış oranları ve ana sektörler itibariyle dağılımı Tablo 2- Tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo 2'de izleneceği gibi 1980'li yıllarla birlikte sermaye birikim hızında önemli bir düşüş gerçekleşmiştir. 1972–1974 ve 1975–1979 dönemlerinde ekonomi genelinde yıllık ortalama sermaye birikim hızı % 8,3 ve % 9,2 dolayında iken, bu oranlar izleyen beşer yıllık dönemlerde yaklaşık % 50 dolayında gerilemiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise ekonomi genelinde sermaye stoku ancak yıllık ortalama 2,2 oranında artış göstermiştir.

---

[77] TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2004**, İstanbul: Lebib Yalkın Yayımları ve Basım İşleri A.Ş, 2004, s. 27-28.
[78] Berna Müftüoğlu, " Yeniden Yapılanmada Kobi'ler: Sihirli Derneğin Sihirsizliği", **İktisat**, Sayı: 435(Mart 2003), s.16.

**Tablo 2**

**Dönemler İtibariyle Ana Sektörlerde Sabit Sermaye Stoku Artış Oranları**

(Yüzde)

| | 1972-1974 | 1975-1979 | 1980-1984 | 1985-1989 | 1990-1994 | 1995-1999 | 2000-2003 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| *Toplam* | 8,29 | 9,22 | 3,61 | 4,41 | 5,23 | 4,92 | 2,16 |
| Tarım | 6,11 | 8,02 | 3,15 | 1,57 | 1,25 | 3,01 | 0,01 |
| Sanayi | 10,68 | 11,33 | 3,93 | 1,52 | 1,38 | 2,34 | 0,98 |
| Madencilik | 6,75 | 11,51 | 7,46 | 2,41 | -1,68 | -2,34 | -2,57 |
| İmalat Sanayii | 11,84 | 10,96 | 2,30 | -0,24 | 1,76 | 2,99 | 0,98 |
| Elektrik, Gaz ve Su | 6,48 | 13,31 | 9,69 | 6,78 | 1,41 | 1,88 | 1,80 |
| Hizmetler | 7,03 | 7,83 | 3,42 | 6,94 | 7,80 | 6,19 | 2,76 |
| Ulaştırma - Haberleşme | 10,66 | 11,60 | 4,92 | 6,38 | 7,48 | 7,03 | 4,37 |
| Turizm* | 14,11 | 9,30 | 5,67 | 26,06 | 14,34 | 8,11 | 8,21 |
| Konut | 6,97 | 7,20 | 3,07 | 6,86 | 7,72 | 5,07 | 0,05 |
| Eğitim* | 6,31 | 5,38 | 1,38 | 4,62 | 8,09 | 8,87 | 7,98 |
| Sağlık* | 8,48 | 9,35 | 4,09 | 5,43 | 13,35 | 15,05 | 10,02 |
| Diğer Hizmetler* | 1,79 | 4,50 | 2,14 | 7,05 | 6,23 | 6,28 | 5,03 |

**Kaynak:**TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi,Verimlilik ve Büyüme(1972-2003),**Aralık 2005,s.64.

Genel olarak sektörler bazında 1980'den sonraki döneme bakacak olursak, Tablo 3'de izleneceği gibi sanayi ve tarım kesimindeki sermaye birikiminde bir gerileme yaşanmıştır. Tarım kesiminde 1972–1974 döneminde birikim % 8'den 2000–2003 döneminde % 4,5 olmuştur. Aynı dönemlerde sanayi kesimindeki oranlarda % 37'den % 26'ya gerilemiştir. Hizmetler sektöründeki sermaye birikiminde de bir gerileme yaşanmış fakat tarım ve sanayi kesimiyle kıyaslanmayacak düzeyde gerçekleşmiştir. Bu dönemde ulaştırma-haberleşme sektörlerindeki birikim 1972–1974 döneminde % 11'den 2000–2003 döneminde % 20'ye yaklaşarak devam etmiştir. Turizm- eğitim ve sağlık sektörleri ise sermaye birikimin en fazla arttığı sektörler olmuştur.

**Tablo 3**

**Dönemler İtibariyle Sabit Sermaye Stokunun Sektörel Dağılımı**

(Yüzde)

| | 1972-1974 | 1975-1979 | 1980-1984 | 1985-1989 | 1990-1994 | 1995-1999 | 2000-2003 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| *Toplam* | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 |
| Tarım | 7,92 | 7,64 | 7,17 | 6,65 | 5,61 | 4,88 | 4,49 |
| Sanayi | 36,94 | 40,60 | 42,25 | 39,23 | 32,82 | 27,92 | 25,99 |
| Madencilik | 2,73 | 2,83 | 3,36 | 3,53 | 2,67 | 1,83 | 1,41 |
| İmalat Sanayii | 28,99 | 32,11 | 31,41 | 26,77 | 21,68 | 19,31 | 17,97 |
| Elektrik, Gaz ve Su | 5,22 | 5,65 | 7,48 | 8,93 | 8,47 | 6,78 | 6,60 |
| Hizmetler | 55,14 | 51,77 | 50,57 | 54,11 | 61,58 | 67,19 | 69,52 |
| Ulaştırma - Haberleşme | 11,24 | 12,52 | 13,17 | 14,81 | 16,03 | 17,51 | 19,64 |
| Turizm* | 0,47 | 0,49 | 0,51 | 0,99 | 1,96 | 2,27 | 2,82 |
| Konut | 32,31 | 29,34 | 28,56 | 29,61 | 33,96 | 36,70 | 34,02 |
| Eğitim* | 2,68 | 2,39 | 2,06 | 1,97 | 2,20 | 2,47 | 3,21 |
| Sağlık* | 0,83 | 0,85 | 0,86 | 0,88 | 1,14 | 1,73 | 2,54 |
| Diğer Hizmetler* | 7,59 | 6,18 | 5,41 | 5,86 | 6,28 | 6,51 | 7,29 |

**Kaynak:**TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi,Verimlilik ve Büyüme(1972-2003),** Aralık 2005,s.64.

1980 sonrasında sermaye birikim hızı 1980'li yıllarla birlikte önemli bir düşüş göstermiş, sermaye birikiminin sektörel dağılımında önemli değişmeler görülmüştür. 1980'li yıllarla birlikte uygulamaya konulan, dışa açık ve piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde ekonomik büyümenin hızlandırılmasının amaçlandığı büyüme stratejisi döneminde sermaye birikimi hızında gerileme yaşanmıştır. Ekonomi genelindeki verimlilik artışında sanayi sektörünün performansı etkili olmuş, tarım ve hizmetler sektörleri bu dönemde beklenen gelişmeyi gösterememiştir.

# 4. SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNDE TÜSİAD'IN YERİ

## 4.1 TÜSİAD'ın Misyonu ve Amaçları

TÜSİAD misyonunu, Türk demokrasisinin gelişmesine, laik hukuk devletinin korunmasına katkıda bulunmak, Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisinin işlemesini ve uluslar arası ekonomik sistemde yer almasını sağlamak, Türkiye'nin her alanda çağdaş uygarlık seviyesinde dış dünyayla bütünleşmesini desteklemek olarak belirtmektedir.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Tüzüğü'nde derneğin misyonu şu şekilde açıklanmaktadır:

" TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin var olduğu Türkiye'de, Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. Dernek, sanayici ve işadamlarının Türk toplumuna öncü ve girişimci bir grubu olduğu inancı ile bu yöndeki uygulamaların takipçiliğini yapar.

TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır.

TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak uluslar arası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesini gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır.

TÜSİAD, Türkiye'de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanı sıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını, verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, bu çerçevede oluşan görüş ve önerileri, doğrudan parlamentoya, hükümete, yabancı devletlere, uluslararası kuruluşlara ve basın aracılığı ile de

kamuoyuna ileterek yukarıdaki amaçlar doğrultusunda düşünce ve hareket birliği oluşturur[79]."

TÜSİAD'ın misyonu hakkında, (2001–2005 dönemi) Yüksek İstişare Konseyi Başkanı Muharrem Kayhan konuşmasında, TÜSİAD'ın ilk kez on yıl önce çok belirgin biçimde tarif ettiği ve uygulamaya koyduğu misyonunun ilk bölümünü tamamladığını ifade etmiştir. 1995 yılında yapılan bir çalışma sonucunda dernek tüzüğünde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Tüzükte artık, demokrasi ve insan haklarına saygı, devletin asli görevlerine odaklanması, demokratik sivil toplum, laik hukuk devleti piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal alt yapısı, iş ahlakı ilkeleri, uluslararası entegrasyon, Türk sanayinin rekabet gücünün artırılması, teknolojik gelişim, verimlilik ve kalite yükselişi, bölgesel ve sektörel potansiyellerin geliştirilmesi ve AB'ye entegrasyon gibi kavramlar ve hedefler yer almaktadır[80]. Bu tüzüğün tarif ettiği misyonla, TÜSİAD çok geniş bir konular yelpazesine hakim olmaya ve her alanda değişimi üstlenmeye başladı.

TÜSİAD zaman içinde hedeflerini daha da genişleterek yeni sorumluluklar üstlenmeyi amaçlamıştır. Bu görevlerle yola çıkan TÜSİAD, Türkiye'de insan haklarına saygılı demokratik hukuk düzeninin sadece asli görevlerini yerine getiren güçlü ama küçük bir devletin serbest piyasa ekonomisi kurallarıyla uluslar arası piyasada rekabet edebilme gücünün oluşturulmasını temel amaçları olarak belirlemiştir.

Türkiye'nin geleceğinin AB'de olduğunu savunan TÜSİAD, Türkiye'nin AB üyeliği ve bu süreçte halkta ve hükümette görüş ve hareket birliğinin oluşmasını ana amaçları arasına yerleştirmiştir. Çünkü AB üyeliğinin gerçekleşmesi, TÜSİAD'ın yola çıkış amaçları olan demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi hedeflerinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. TÜSİAD'ın AB misyonuyla ilgili açıklama yapan Ömer Sabancı, Türkiye'nin AB ile müzakere sürecini başarılı bir şekilde tamamlamasını, TÜSİAD'ın misyonunun yeni aşaması olarak gördüklerini açıklamıştır.

---

[79] **Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Tüzüğü**, Madde 2, 18 Ocak 1996, İstanbul.
[80] Muharrem Kayhan'ın 35. Genel Kurul Konuşması, 13 Ocak 2005.
**www.tüsiad.org/haberler/konusma/duyuruno612.pdf. (Erişim:25 Mayıs 2006)**

TÜSİAD, ülkenin kalkınmasında ana güç olarak gördüğü sanayi sektörünün teşkilatlanması ve gelişmesini; yatırımların ve ihracatın artmasını, serbest teşebbüsün desteklenmesini amaçlamaktadır.

Büyük sermaye sahibi işadamları tarafından kurulmuş olan bu örgütün neden sadece ekonomik amaçlara sahip olmadığı tartışılan bir konudur. TÜSİAD Yönetin Kurulu eski Başkanı Tuncay Özilhan bu konuyu şöyle açıklamıştır: " TÜSİAD, sağlam bir ekonomik yapıya sahip ama siyasi ve sosyal açıdan zayıf bir ülkenin gelişmiş ülkeler arasında yer alamayacağına inanmaktadır. Öte yandan, ekonomik gelişme zaten istikrarlı bir siyasi yapı oluşturmadan, demokratik standartları yükseltmeden mümkün olamamaktadır. İstikrar ise ancak güçlü bir siyasi sistem bünyesinde hayat kazanabiliyor. Dolayısıyla bir ülkenin gelişmişliği, bir bütün olarak ele alınması gereken bir konudur[81]."

[81] **TÜSİAD Broşür**, 2002.

### 4.2. TÜSİAD'ın Tarihçesi

TÜSİAD 2 Nisan 1971 tarihinde 12 sanayicinin imzaladığı bir protokolle kurulmuştur. 12 Mart askeri müdahaleden sonra kurulan Dernek kısa zamanda ülkenin Sanayici ve İşadamlarını bünyesinde toplayarak üye sayısını genişletmiştir. Protokolden sonra 45 büyük sanayicinin imzası ile TÜSİAD kuruluşu gazete ilanları ile kamuoyuna duyuruldu ve bu ilanlardan kısa bir süre sonra üye sayısı yüzü buldu[82]. TÜSİAD'a, 1981 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kamu yararına çalışan dernek statüsü verildi. TÜSİAD 1970'lerin başından 1980'lerin ortasına kadar geçen dönemde, piyasa ekonomisinin temellerini atılması ve ülke ekonomisinin dışa açılması için çalışmıştır. Dışa kapalı korumacı ekonomik düzenden daha liberal bir ekonomiye geçişte rol almıştır. 1985–1990 yılları arasında TÜSİAD piyasa ekonomisinin yerleşmesi üzerinde yoğunlaştı. TÜSİAD, 1987 yılında Avrupa Sanayi ve İşverenler Konfederasyonlar Birliği (UNICE)'ne tam üye olarak uluslar arası alanda daha fazla faaliyet gösterme ve sesini duyurma imkânı buldu.

1990 yılından sonra faaliyet alanlarını genişletmiştir. Ekonomik gelişmenin sosyal ve siyasi gelişmeden bağımsız ele alınmayacağını düşünerek 1995'ten sonra, AB ile Gümrük Birliği sürecine girilmesinin etkisiyle uluslar arası entegrasyon ve AB üyeliğini öncelikli amaçları arasına aldı. Bu amaçla 1996 yılında Brüksel'de bir temsilcilik açarak Türkiye'nin AB adaylığı konusunda kulis faaliyetlerine başlatmıştır.

Bu dönemdeki faaliyetleri incelendiğinde, TÜSİAD'ın özel sektörün çıkarlarını korumaya yönelik sınıfsal bir örgüt veya meslek örgütü olmadığı aksine ülke sorunlarıyla ilgili bir dizi alanda görüş üreten, iç ve dış politika alanında rol alan etkili bir baskı grubu olduğu anlaşılmaktadır.

[82] Haluk Aklan, **Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamı Örgütlenmeleri(Odalar- TÜSİAD-MUSİAD)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul, 1998, s. 123.

### 4.2.1 TÜSİAD'ın Kurulmasında Etkili Olan Faktörler

TÜSİAD'ın yayınladığı bir broşürde, kuruluş dönemi şu şekilde anlatılmaktadır: " 1970'li yılların başı… Türkiye'de devletçi politika ve uygulamalar "ilericilik" olarak kabul görüyor. Serbest piyasa ekonomisi kavramı yüksek sesle telaffuz edilmiyor… TÜSİAD'ın kurulması Türkiye için önemli bir yenilikti. Ekonomik sorunlarla pek ilgilenmiyormuş gibi görünen işadamları, ilk defa böyle bir örgütle ortaya çıkıyor ve biz de varız diyorlardı." Buradan anlaşılacağı üzere TÜSİAD sınırlı koşullarda işadamlarının etkinliklerini ortaya çıkarmak için kurulmuştur.

1960'larda iş yaşamındaki bazı değişmeler büyük sermaye sahiplerini kendi konumlarını güçlendirmek ve varlıklarını hissettirmek amacıyla dernek çatısı altında birleştirmeye sevk etmiştir. Bu değişmelerden bazıları; işçi hareketlerinin desteğiyle işçi sendikalarının etkinliğinin ve sayısının artması, ekonomik ve siyasal istikrarsızlık gibi.

TÜSİAD'ın kurulmasında etkili olan gelişmeler, Türkiye'nin ve o zamanki iş çevrelerinin koşullarından kaynaklanmıştı. İşveren kesimi sanayi sektöründeki yerini sağlamlaştırmakta fakat iktisadi kararların sıklıkla değiştirilmesi nedeniyle bunu son derece istikrarsız bir ortamda yapmaktaydı. Büyük iş çevreleri özellikle ithal rejimindeki belirsizliklerden şikâyetçiydi. Bürokratik uygulamalar tartışmalı ve karmaşıktı[83].

1965 seçimlerinde ard arda gelen koalisyon hükümetlerinden sonra Süleyman Demirel'in Adalet Partisi salt çoğunluğu elde etti. 1960'ların ortaları ve sonları ekonomik göstergelere göre Türkiye'nin büyüme yıllarıydı. Ancak 1960'ların ortalarından itibaren 1961 Anayasası'nın siyasal çeşitlilik olanaklarından yararlanılmasıyla karışıklıklar başladı. Tüm dünyada öğrencilerden oluşan sol hareketin gelişimi kendisini Türkiye'de de gösterdi. Bu dönemde işadamları siyasal ortamdan rahatsızdı. İş dünyasının toplumsal düzeni sağlamasında hükümete güven duymuyorlardı. Bu gelişmeler sonucunda 12 Mart 1971 askeri muhtırasından sonra sanayi sermayesini temsil etmek amacıyla TÜSİAD kurulmuştur.

[83] Ayşe Buğra, **Devlet ve İşadamları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 198-200.

### 4.2.2 TÜSİAD'ın Kuruluş Döneminde Türkiye'de Devlet ve İşadamı İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Türkiye'de 1960 ile 1980 arasında yaşanan üç askeri darbe, iki askeri darbe girişimi, iki reform hükümeti, sekiz çok kısa ömürlü koalisyon hükümeti, çeşitlik bakanlık krizleri ile 1970'lerin sonlarına doğru tırmanan şiddet olaylarına sahne olan Türkiye'de, iş ortamının siyasal belirsizliği doruk noktasına varmıştı. Bu dönemde Türk ekonomisi ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi uygulamaya başlamıştır. Yapısal değişiklikler o dönemde belirsizlik içindeki iş dünyasını daha da karıştırmıştı[84]. Tüm bu sorunlara rağmen 1960'lar özel sektörün canlandığı yani işadamlarının güçlendiği dönemlerdi. O dönemdeki holding şirketler Ticaret ve Sanayi Odalar'ında ve TOBB çatısı altında taleplerini karşılamaya başladılar. Bunun nedeni, TOBB'un Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'na bağlı bir örgüt olması dolayısıyla zorunlu üyeliğe dayanması ve bunun yanı sıra farklı sermaye grubuna bağlı işadamlarının çıkarlarının eşit koşullarda değerlendirilmesidir.

1960 sonrasında Türkiye'de işadamları hükümet politikalarında rol oynamaya başlamışlardı. Önceki dönemlerde rastlanmayan hükümet-işadamı görüşmelerinin içeriği, siyasi iktidarın iktisadi iktidara danışmasının göstergesiydi[85].

Büyük sermaye sahipleri 1960'ların sonlarında uzun vadeli ekonomi planları yapmaya ve taleplerini hükümete Odalar Birliği aracılığıyla değil dönemin önde gelen işadamları dolayısıyla direk iletmeye başladılar. Bu durum TÜSİAD'ın kurulmasına yönelik ilk adımlardan biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü daha önce Türkiye'de devlet ve işadamları ilişkilerinde böyle bir durum yoktu.

1960'larda ve 1970'lerde yaşanan bazı sosyal gelişmeler ve siyasal şiddet ortamı işadamlarının bir bölümünün, sınıfsal konumlarını Türk toplumu içinde yeniden gözden geçirmesine sebep oldu. Dönemin koşulları girişimci sınıfı, kendini içinde

---

[84] Buğra, 1997, s. 191-192.

[85] Örneğin 1962 yılında Vehbi Koç ve Nejat Eczacıbaşı'nın aralarında bulunduğu bir grup işadamı İsmet İnönü'yü ziyaret ettiler. Ziyaret sırasında Vehbi Koç gazetecilere şu bilgileri verdi: " İnönü benden ne gibi tedbirler alınması lazım geldiğini sordu. Ben de kendisine her şeyden evvel huzur ve sükûnun, bilhassa yüzde seksen olarak, siyasal emniyetin lazım olduğunu söyledim…" Cumhuriyet, 1 Şubat 1962'den aktaran Buğra, 1997, s. 194.

güvende hissedeceği ekonomik ve istikrarlı bir toplum arayışına ve sınıf örgütlenmelerine yönlendirdi. Bu yönlendirme, görece nitelikli 1961 Anayasasının yürürlüğe girişini izleyen sol hareketlere tepki olarak görülebilir[86].

1970'lerde kurulan çok sayıda hükümetler arasında işadamları tarafından olumlu karşılananları 1974 ve 1977 Bülent Ecevit hükümetleriydi. Fakat 1979 yılında artan istikrarsızlık ortamında Ecevit hükümeti düşürüldü. Ecevit hükümetinin düşürülmesinde, TÜSİAD'ın yaptığı reklâm kampanyaları ve Ecevit hükümetinin IMF'nin önerdiği politikayı uygulamaktaki isteksizliği etkili olmuştur.

[86] Buğra, 1997, s. 322-323.

### 4.3 Genel Değerlendirme

TÜSİAD'ı kuran büyük sermaye grubuna mensup işadamları, amaçlarını kurucular Protokolünde şu şekilde belirtmişlerdir. " Anayasamızın öngördüğü karma ekonomi prensiplerine ve Atatürk ilkelerine uygun olarak, sanayi ve hizmet alanlarında çalışan meslek, bilim ve işadamlarının bilgi, tecrübe ve faaliyetlerini ahenkleştirerek değerlendirmek suretiyle, Türkiye'nin demokratik ve planlı yollarla kalkınmasına ve Batı uygarlık seviyesine çıkarılmasına yardımcı olmak amacıyla kurulan Türk Sanayicileri ve İşadamları Birliği'nin devamlılığını sağlamak ve görevlerini yürütmek üzere lüzumlu mali yardımları, mutabık kalınacak esaslar dahilinde, müşterek yapacağımızı taahhüt ederiz."*

Kuruluş Protokolüne göre TÜSİAD, " Anayasa'nın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş kamu yararına çalışan bir dernek olup, gönüllü bir sivil toplum kuruluşudur[87]." TÜSİAD'ın Aralık 2005 itibariyle, 2005 yılında derneğe kabul edilen 43 yeni üye ile birlikte, Türkiye'nin başlıca sanayi ve hizmet kuruluşlarının sahipleri ve yöneticilerinden oluşan üyelerinin sayısı 545'tir. TÜSİAD, üyelerinin temsil ettiği kuruluşlar ile Türkiye ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. 2000 yılı araştırma verilerine göre TÜSİAD'ın Türkiye ihracatındaki payı % 47,2, ithalatındaki payı % 18,2, üyelerin faaliyet gösterdiği sanayi, mali kuruluşlar ve inşaat sektörleri alanlarında üretimdeki payının katma değer karşılığı % 47,1'dir.

TÜSİAD yönetimine göre, Türkiye'nin gelişme temposu ve TÜSİAD'ın çalışma programları on yıllık kesitler halinde değişmektedir. Bu açıdan kuruluş tarihçesi, yakın dönem Türkiye ekonomisinin dönüşümü ile paralellik göstermektedir. Ağırlıklı olarak devletçi ekonominin olduğu 1970'li yıllarda TÜSİAD, serbest piyasaya geçişi savunmuştu. 1985–1995 yılları arasındaki dönemde Türkiye serbest piyasaya geçti. O dönemde Türkiye'nin kurumsallaşması sorunları gündemde olduğu için TÜSİAD serbest piyasanın tesisi açısından uluslar arası örnekleri ve uygulamaları

* Vehbi Koç, Dr.Nejat F. Eczacıbaşı, Sakıp Sabancı, Selçuk Yaşar, Yaşar Raşit Özsaruhan,Ahmet Sapmaz, Feyyaz Berker, Melih Özakat, İbrahim Bodur, Hikmet Erenyol, Osman Boyner, Muzaffer Gazioğlu .

[87] " TÜSİAD Kurucular Protokolü", **TÜSİAD 2005 Yılı Çalışmaları**.

gündeme taşıdı. 1995 sonrasında Gümrük Birliği ile birlikte uluslararası ekonomik entegrasyon ve piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının gerçekleşmesi TÜSİAD'ın gündemini oluşturdu[88].

TÜSİAD savunduğu ekonomik programları ve değerlendirmelerini 1972 yılından beri yayınladığı araştırmalarla desteklemektedir. TÜSİAD'ın yayınları 1990 yılına kadar ağırlıklı olarak ekonomik nitelikliydi. Her yılın Ocak ayında Türkçe ve İngilizce o yılki ekonomik durumu değerlendiren yayınlar çıkarılırdı. TÜSİAD ekonomik araştırmaları, dünya piyasasında ekonomik uygulamaları anlatan, iş dünyasının ve Türk işadamlarının sorunlarını araştıran, AT ile Türkiye arasında sektörel uygulamaları karşılaştıran yayınlar v.b'dir. TÜSİAD 1990'lı yıllarda toplumsal içerikli araştırmalar yayınlamaya başlamıştır. Bunlardan en çok tartışılanı 1997 yılında AB Konseyi Luksemburg Zirvesi öncesinde, Türkiye'nin siyasal yapısındaki tıkanıklıkları ve daha gelişmiş bir demokrasi için gerekli reformları anlatmak için kamuoyuna "Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi" başlığı altında sunulan beş ayrı rapordan biri olan "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" raporudur.

[88] Eylem Türk, Kendini Rakamlarla Sınırlamayan İş Örgütü, **Milliyet Business**, **http://www.milliyet.com.tr/2003/09/25/business/abus.html,25.09.2003. (Erişim 15 Nisan 2006)**

### 4.4 TÜSİAD'ın Yapılanması

TÜSİAD'ın Yüksek İstişare Konseyi, Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu ve Haysiyet Divanı olmak üzere dört temel organı bulunmaktadır. Bu organlardan özellikle Yüksek İstişare Konseyi ve Yönetim Kurulu dernek politikalarında en etkili organlardır.

TÜSİAD 1994'ten beri çalışmalarını komisyonlar ve çalışma grupları aracılığıyla yürütmektedir. TÜSİAD Yönetim Kurulu üyelerinin başkanlık görevini üstlendikleri, Ekonomik ve Mali İşler, Sosyal İşler, Parlamento İşleri, Bankacılık ve Sanayi İşleri, Dış İşler, Bilgi toplumu ve Yeni Teknolojiler, Meslek Örgütleri ile İlişkiler, Yurt Dış Tanıtım Komisyonu başlıklı 9 ana komisyon ve her bir komisyona bağlı olarak faaliyet gösteren çalışma grupları bulunmaktadır. Çalışma grupları, TÜSİAD üyelerinin şirketlerindeki yöneticiler ve bu şirketlerde çalışan uzman kişiler ile "SİAD"* ve sektör dernekleri temsilcilerinden oluşmaktadır. Komisyonlar, Yönetim Kurulu'na bağlı olarak çalışan TÜSİAD Avrupa Birliği'ne Uyum Komitesi'nin altında yer almaktadır[89].

[89] TÜSİAD 2004 Yılı Çalışmaları, s. 81-82.

### 4.4.1 Komisyonlar ve Çalışma Grupları

Komisyonların ana faaliyet alanları ve amaçları şu şekilde belirtilebilir:

#### 4.4.1.1 Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu

Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu, ulusal ve uluslar arası ekonomik gelişmelerin değerlendirilmesinden, ekonomik tahminlerin ve bunlara ilişkin raporların hazırlanmasından, kendisine bağlı çalışma gruplarının koordine edilerek ilgili konularda TÜSİAD görüşü oluşturma sürecine katkıda bulunmaktan sorumludur.

Komisyon 2006 yılı için şu konuları gündemine almayı planlamaktadır: Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporu, AB-Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi ve mevzuat uyumu ile ilgili çalışmalar; Kopenhag ekonomik kriterleri ve Türkiye Ekonomisi; hizmetler sektöründeki teknolojik gelişmeler; ekonomideki girdi-çıktı yapısının AB ile karşılaştırmalı analizi; ödemeler dengesi sorunları ve Türkiye Ekonomisi; ekonomik reformlar ve makro-mikro düzeyde ekonomik politikalar; Türkiye'deki ve dünyadaki ekonomik ve politik gelişmeler ve demografik dönüşüm[90].

Komisyon öncelikli olarak "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi: Seçilmiş Sektörler Özelinde Bir Betimleme Çalışması ve Siyasal Çıkarımları" ve "Türkiye'de Nüfus Yaşlanmasının Sosyo-Ekonomik Etkileri" başlıklı raporların hazırlanmasını planlamaktadır[91].

Ayrıca UNICE ve BIAC nezdinde temsil ve temaslarda 2006 yılında komisyon gündemi içerisinde yer almaktadır.

Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu, haftalık, üç aylık ve yıllık olmak üzere süreli yayınlar hazırlamaktadır. "Türkiye Ekonomisi" raporu Türkçe ve İngilizce olarak yılda bir defa, "TÜSİAD Konjonktür Değerlendirme" ve " Quartely Economic Outlook" raporları üç ayda bir defa, "Konjonktür Değerlendirme Görünüm ve Beklentiler" ve

[90] TÜSİAD 2005 Yılı Çalışmaları s.236
[91] TÜSİAD 2005 Yılı Çalışmaları s.236

"TÜSİAD Ekonomik ve Siyasi Değerlendirme üye Anketi" ayda bir defa, "Ekonomide gündem" bülteni haftada bir defa yayınlanmaktadır[92].

Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu altında faaliyet gösteren gruplar şunlardır: Bankacılık ve Çalışma Grubu, Vergi Çalışma Grubu, Ekonomik Araştırmalar Bölümü.

#### 4.4.1.2 Sosyal İşler Komisyonu

Sosyal İşler Komisyonu'nun temel amaçları; Türkiye'nin gündeminde bulunan toplumsal sorunların izlenmesi; işsizlik, iş yaşamında çalışma koşulları, sosyal güvenceler gibi sosyal politika konularıyla ilgili çalışmaların yapılması v.b'dir.

Komisyon tarafından 2006 yılında göç olgusunun tarihsel gelişimi ve nedenlerinin incelenmesi, Türk toplumunun uluslar arası göç hareketleri ile etkileşimi ve bunun AB üyeliği sürecinde nasıl bir seyir izleyeceği konusunda bir araştırma yapılması planlanmaktadır[93].

Komisyon'a bağlı olarak, Eğitim, İstihdam ve Sosyal Güvenlik, AB Sürecinde Kadın, Sağlık başlıklı çalışma grupları bulunmaktadır. AB sürecinde Kadın Çalışma Grubu, eğitim, çalışma hayatı ve siyasette kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır[94].

#### 4.4.1.3 Parlamento İşleri Komisyonu

Parlamento İşleri Komisyonu'nun temel amaçları; hükümet ve parlamento nezdinde, yasama ve yürütme faaliyetlerinin izlenmesi; bürokrasi, parlamento ve hükümetle etkin iletişim kanallarının kurulması; yasa tasarılarının incelenmesi ve görüş belirlenmesidir.

Komisyonun 2006 yılı çalışma konuları şunlardır[95]: Kamu reformu, yerel yönetimler, yargı reformu ve AB siyasi kriterlerine uyum sürecinde gerekli reformlara ilişkin olarak komisyona bağlı çalışma gruplarının faaliyetlerine gerekli desteği

---

[92] TÜSİAD, **2004 Yılı Çalışmaları** s.127.
[93] TÜSİAD, **2005 Yılı Çalışmaları,** s.243
[94] TÜSİAD, **2003 Yılı Çalışmaları** ,s.144
[95] TÜSiAD. **2005 Yılı Çalışmaları,** s.239

sağlanacak, TBMM çalışmaları yakından takip edilecek, " Karma Seçim Sistemi: Güçlü Nisbi Destekli İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi" raporu çerçevesinde seçim sistemi ve Siyasi Partiler Kanunu hakkındaki gelişmeler takip edilecektir. İdari Yargılama Usulu Kanunu'nda yapılacak değişiklikler ve Genel İdare Usul Kanunu Tasarısı Taslağı çalışmaları, yatırım ortamının iyileştirilmesine olan etkileri vesilesi ile düzenli olarak takip edilecek ve konuya ilişkin TÜSİAD görüşleri ilgili makamlara iletilecektir.

Parlamento İşleri Komisyonu, parlamenterlere, bürokratlara ve ilgili kişilere hem kendi bünyesinde oluşturulan görüşleri iletmekte, hem de TÜSİAD'da faaliyet gösteren diğer komisyonların çalışmalarının ve görüşlerinin iletilmesinde gerektiğinde destek vermektedir[96].

Parlamento İşleri Komisyonu, kendisine bağlı bulunan Siyasi Kriterle, Kamu Reformu, Kamu Alımları ve Etik Altyapı grupları ile birlikte çalışmaktadır[97].

#### 4.4.1.4 Bankacılık ve Sanayi İşleri Komisyonu

Bankacılık ve Sanayi İşleri Komisyonu, kendisine bağlı çalışma gruplarını koordine ederek, TÜSİAD görüşü oluşturma sürecine katkıda bulunacak şekilde çalışmalarını sürdürmektedir[98].

Komisyonun 2006 yılı hedefleri şu şekilde planlanmaktadır[99]: Küreselleşme sürecinde önemi giderek artan ve AB'ye üye çeşitli ülkelerde başarılı örnekleri bulunan bölgesel kalkınma politikaları ile bu politikaların Türkiye'de sürekli değişim halinde bulunan eğilimler çerçevesinde uygulanması konusunda bir çalışma gerçekleştirmeyi planlamaktadır. Komisyon, bu çalışma sonucunda yayımlanması hedeflenen raporun ekseninde, bölgesel kalkınma konulu bir seminer düzenlemeyi öngörmektedir.

Komisyon ayrıca 2006 yılında da Türkiye'deki özelleştirme alanındaki gelişmeleri izlemeyi, bu konuda çeşitli faaliyetler gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

---

[96] TÜSİAD, **2004 Yılı Çalışmaları,** s.255
[97] TÜSİAD, **2003 Yılı Çalışmaları,** s.139
[98] TÜSİAD, **2004 Yılı Çalışmaları,** s.244
[99] TÜSİAD, **2005 Yılı Çalışmaları,** s.240

Bankacılık ve Sanayi İşleri Komisyonu'na bağlı olarak: Bankacılık, Çevre, Finansman Modelleri, Tarım Hayvancılık Balıkçılık, KOBİ ve Ulaştırma başlıklarında altı komisyon yer almaktadır. Bu komisyona bağlı olarak faaliyet gösterecek bir "Sanayi Çalışma Grubu" kurulması planlanmaktadır. Kurulması düşünülen çalışma grubunun amacı, sanayi sektörünün karşılaştığı sorunları irdelemek, bu sorunların çözümü çerçevesinde Türkiye'de büyük bir eksiklik olarak kabul edilen sürdürülebilir sanayi stratejisi için çalışmalar yapmak, yapılan çalışmaları takip etmek, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyonu sürecinde AB müzakere başlıklarından birisini oluşturan Türkiye sanayileşme politikasının oluşturulması ve uygulanmasına dönük konularda araştırmalar yapmak, sektörel ve bölgesel sanayi politikaları ile ilgili olarak çalışmalarda bulunmak olarak öngörülmektedir[100].

#### 4.4.1.5 Şirket İşleri Komisyonu

Şirket İşleri Komisyonu, sanayi sektöründeki gelişmelerin ve bu gelişmelerin etkilerinin izlenmesinden, bu alanda TÜSİAD görüşünün oluşturulmasından, AB'de alınan kararların takip edilmesinden ve bilgi sağlanmasından sorumludur[101].

Komisyon, TÜSİAD bünyesinde ele alınan kamuda etik çalışmaları paralelinde, iş dünyasında etik konulu bir çalışma yapmayı planlamaktadır[102].

Şirket İşleri Komisyonu, AB katılım müzakerelerinde ele alınacak başlıklardan sorumluluk alanına giren " Fikri Haklar, Finansal Raporlama, Kurumsal Yönetim, Rekabet Hukuku, Şirketler Hukuku ve Tüketici Hakları" konularını düzenleyen ilgili başlıklarda, UNICE'nin teknik bilgi birikiminden de yararlanarak, müzakere sürecinde hükümet tarafından oluşturulacak strateji ve pozisyonlarda AB'deki işleyiş paralelinde iş dünyası perspektifinin yansıtılmasına çalışacaktır[103].

---

[100] TÜSİAD, **2004 Yılı Çalışmaları,** s.244
[101] TÜSİAD, **2005 Yılı Çalışmaları,** s.246
[102] TÜSİAD, **2005 Yılı Çalışmaları,** s.246
[103] TÜSİAD, **2004 Yılı Çalışmaları,** s.159

#### 4.4.1.6 Yurt Dış Tanıtım Komisyonu

2004 yılında tamamlanan çalışmada TÜSİAD yapılanması şemasında yer almayan Komisyon 2005–2006 dönemi yeni yönetiminde dokuzuncu komisyon olarak yerini almıştır[104]. Yurt Dışı Tanıtım Komisyonu'nun, Türkiye'nin uluslar arası imajının iyileştirilmesine yönelik olarak projeler üretme, bu projeleri değerlendirme, yönlendirme, özel sektör ve ilgili kuruluşlardan finansman desteği temin etme ve uygun bulunan projelerin desteklenmesi faaliyetlerinde bulunması hedeflenmiştir.

Dış İşleri Komisyonu, kendisine bağlı çalışma gruplarıyla birlikte uluslar arası platformda Türkiye'nin daha etkin bir şekilde tanıtılması; TÜSİAD'ın UNICE ve UNICE'ye üye federasyonlar ile ilişkilerinin geliştirilmesi; TÜSİAD'ın Brüksel ve Washington D.C. temsilcilikleri, Berlin ve Paris büroları ile ilişkilerinin düzenlenmesi ve bunlarla ortak faaliyetler yürütülmesi; Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde karşılaştığı sorunlara çözüm yolu bulunmasına katkı sağlanması; Türkiye'nin temel dış politikaları ile ilgili TÜSİAD görüşlerinin oluşturulmasına yönelik çalışmalarda bulunulması konularında faaliyet göstermektedir. Komisyon, ayrıca hükümetin dış politikalarının takibi ve dış politikaya ilişkin görüşlerin yetkililere iletilmesinden sorumludur.

Türkiye'nin, AB ülkeleri ile ilişkilerinde yaşanan sorunların önemli bir kısmının ülkemizin imajının bu ülkeler nezdinde yeterince olumlu olmamasından kaynaklandığı bilinmektedir. Olumsuz imajı düzeltmek üzere faaliyet gösteren TÜSİAD Dış İşleri komisyonuna bağlı Dış Ticaret Politikaları, Yabancı Sermaye ve ABD Çalışma grupları bulunmaktadır. Ayrıca Dış İşleri Komisyonu "TÜSİAD Newsletter" adıyla, Avrupa ve ABD'de ilgili kişi ve kuruluşlara gönderilmek üzere, altı ayda bir dergi yayımlamaktadır. Dergi, Görüşler, TÜSİAD yayınları ve TÜSİAD faaliyetleri olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

---

[104] **TÜSİAD Basın Bülteni**, 13 Ocak 2005, **www.tusiad.org/haberler/basin/duyuruno616.pdf. (Erişim: 13 Haziran 2006)**

#### 4.4.1.7 Bilgi Toplumu ve Yeni Teknolojiler Komisyonu

Bilgi toplumu ve Yeni Teknolojiler Komisyonu, Bilgi Teknolojileri ve Komünikasyon, Girişimcilik ve Yenilikçilik başlıklı çalışma gruplarıyla ödül ve kongre faaliyetleri gerçekleştirmektedir. 2006 yılı içinde 7.Teknoloji Kongresi, 4.e-Türkiye Kongresi, 15. Ulusal Kalite Kongresi düzenlenecektir. Teknolojik gelişmelerin ve e-devlet çalışmalarının AB'ye uyum sürecinde desteklenmesi; ulusal uluslar arası düzeyde en iyi uygulamalara her yıl verilen Kalite Ödülü ile Toplam Kalite Yönetimi'nin özendirilmesi amaçlanmaktadır[105].

#### 4.4.1.8 Meslek Örgütleri ile İlişkiler Komisyonu

Rekabet Gücü ve Bölgesel Kalkınma adıyla iki alt çalışma grubu olan komisyonunun temel amacı sektörel meslek kuruluşlarıyla ilişkilerin kurulması ve evrensel ekonomik ve toplumsal normlara dayanan bir sivil toplum oluşumunun desteklenmesidir. 1997 yılından beri Sektörel Dernekler Federasyonu(SEDEFED) ve SİAD'lar ile olan ilişkileri devam etmektedir[106].

[105] TÜSİAD 2005 Yılı Çalışmaları s.232
[106] TÜSİAD 2004 Yılı Çalışmaları.254

### 4.5 TÜSİAD ve Ekonomi Politikaları

TÜSİAD kurucularının ve üyelerinin konumları göz önüne alındığında Türkiye'deki en üst gelir grubuna mensup sanayici ve işadamlarını temsil eden kuruluştur. Bu nedenle bir baskı grubu olarak, kuruluşunun temel amacı üyelerinin çıkarlarını koruyabileceği ekonomik koşulların oluşması için siyasi iktidar üzerinde etkili olabilmektir.

TÜSİAD'ı diğer birliklerden ayıran en önemli özelliği faaliyetlerinin etki derecesidir. Çünkü TÜSİAD gerek hükümetlerin politikalarını desteklediği gerekse desteklemediği dönemlerde, savunduğu veya eleştirdiği konuları gündeme getirebilmektedir. Dernek doğrudan veya dolaylı olarak siyasi iktidar üzerinde baskı kurabilmektedir. TÜSİAD'ın açıklamalarına karşın hükümet yetkilileri tarafından verilen tepkiler aslında bir açıdan TÜSİAD görüşlerinin etkisini göstermektedir. Bununla birlikte TÜSİAD'ın görüşleri devlet yetkilileri ve siyasetçiler içinde ayrı önem taşımaktadır. Örneğin TÜSİAD toplantılarına zaman zaman devlet görevlileri de katılmakta veya seçimler öncesinde siyasi parti liderleri TÜSİAD'a politikalarını anlatmaktadırlar.

TÜSİAD faaliyetlerinin çok ses getirmesi ve etki yaratması kullandığı yöntem ve gücünden kaynaklanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ve baskı gruplarının faaliyetlerinin etkinliğinde mali kaynağın etkisi düşünüldüğünde TÜSİAD'ın mali gücünün çalışmalarındaki etkisi anlaşılmaktadır. İkna ve propaganda sıklıkla başvurduğu baskı yollarıdır. İkna yöntemi, hazırladığı raporları ve araştırmaları yetkililere sunmaktır. Raporun sunulması yetkili kişiyi bilgilendirici olması dolayısıyla grubun amacının anlaşılması için önemli bir adımdır. Ancak birebir temaslarla yetkililerin ikna edilmediği durumlarda kamuoyunu bilgilendirme yoluyla propaganda yöntemi seçilir. TÜSİAD, hükümeti reformların uygulanma sürecinde takip etme ve uyarma işlevini de görür. Bu işlev doğrultusunda TÜSİAD'ın gazetelerde çıkan ilanları propaganda yönteminin uygulamasıdır.

TÜSİAD'ın ekonomi üzerindeki etkisini ekonomi için anahtar kavramlar olarak kabul ettiğimiz değişkenler üzerinden açıklamaya çalışacağız. TÜSİAD'ın bu

kavramlar için öngördüğü politikaları ve önerileri değerlendirerek olaya ilişkin bir açıklık getirmeye çalışacağız.

### 4.5.1 İşsizlik ve İstihdam

İşsizlik, hem bireysel hem de toplumsal anlamda son derece olumsuz sonuçlar yaratan önemli bir olgudur. İşsizlik psikolojik ve sosyolojik yıkımlarla beraber gelir dağılımının bozulmasına da yol açar[107].

İşsizliğin çeşitli türleri vardır. Bunlardan Gönülsüz İşsizlik, cari ücret düzeyinde çalışmaya razı olduğu halde iş bulamayanlara denir. Doğal İşsizlik, ekonomide doğal kaynakların optimal düzeyde kullanıldığı tam istihdam durumunda, işsizlerin iş aramaları ve bulmalarının zaman alması, ayrıca işverenlerin boş işlere işçi yerleştirmesinin zaman almasından kaynaklanır. Yapısal İşsizlik ise, ekonomide yapısal değişimler yaşanması sonucu çalışanların daralan sektörlerden genişleyen sektörlere geçişi sürecindeki vasıf uyumu sorunundan kaynaklanır. Bir de kendi isteği ile işinden ayrılan işsizlerin oluşturduğu grup ta gönüllü işsizler mevcuttur[108].

Türkiye'de işsizlik Devlet İstatistik Enstitüsü(DİE) tarafından Ekim 1988'den itibaren Hanehalkı İşgücü Anketi'ne (HİA) göre ölçülmektedir. 1988–1999 Aralığında yılda iki kez Nisan ve Ekim aylarında, 2000 yılından itibaren de üç aylık veriler kullanılarak anketler yapılmaya başlanmıştır. 2004 yılından itibaren de Avrupa Birliği İstatistik Ofisi'nin (Eurostat) talep ettiği tüm değişkenlerin kapsandığı bir soru kâğıdı geliştirilmiş ve Hanehalkı İşgücü Araştırması soru kâğıdı AB Norm ve standartlarına tamamen uyumlu hale getirilmiştir[109].

Hanehalkı İşgücü Anketi'ne göre işsiz sayılmanın üç kriteri var: Bunlar istihdamda olmamak, aktif olarak iş aramak ve işbaşı yapmaya hazır olmaktır. Kişinin işsiz sayılabilmesi için bu ölçütlerin üçünün de varlığı gereklidir[110].

---

[107] TÜSİAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik** , İstanbul:Lebib Yalkın Yayımları ve Basım İşleri Anonim Şirketi , Aralık 2002, s. 177.
[108] TÜSİAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasaı ve İşsizlik**, Aralık 2002, s.177.
[109] **http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=298 (Erişim : 29 Haziran 2006)**
[110] TÜSİAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, Aralık 2002, s. 178.

Türkiye'de işsizlik sorunu, tarım dışı sektörler baz alınarak incelenmektedir. Bunun nedeni tarım sektöründeki işsizlik oranının düşük olmasıdır. Tarım sektöründe aile üyeleri birkaç saat de olsa bile aile işletmesinin çalışmasına katkıda bulunmaktadır[111].

Türkiye'deki işsizlik oranları Hanehalkı İşgücü Anketi'ne göre şöyledir.

İşsizlik oranı Tablo 4'de görüldüğü üzere 1989 yılında % 14,3 tür.1989 ile 1995 yılları arasında işsizlik oranları % 14 ile % 12 arasında değişmektedir. 1996 yılında % 10,5'e gerilemiştir. 1996 yılından itibaren işsizlikteki bu olumlu gelişme tersine dönmüştür. 1996'dan 1999'a kadar işsizlik % 12,1'e yükselmiştir. 2000 yılında işsizlik oranı % 9'a gerilemiştir.

**Tablo 4**

**Tarım ve Tarım Dışı İşsiz Sayısı (Bin Kişi)**

| | Tarım | | | Tarım dışı | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | işgücü | işsizler | (%) | işgücü | işsizler | (%) |
| 1989 | 8 751 | 96 | 1.1 | 11 179 | 1 596 | 14.3 |
| 1990 | 8 789 | 79 | 0.9 | 11 361 | 1 513 | 13.3 |
| 1991 | 9 198 | 55 | 0.6 | 11 486 | 1 558 | 13.6 |
| 1992 | 8 595 | 52 | 0.6 | 12 220 | 1 660 | 13.6 |
| 1993 | 7 717 | 46 | 0.6 | 12 055 | 1 616 | 13.4 |
| 1994 | 8 488 | 34 | 0.4 | 12 688 | 1 737 | 13.7 |
| 1995 | 8 756 | 123 | 1.4 | 12 744 | 1 485 | 11.7 |
| 1996 | 8 783 | 44 | 0.5 | 13 021 | 1 370 | 10.5 |
| 1997 | 8 332 | 33 | 0.4 | 13 491 | 1 429 | 10.6 |
| 1998 | 8 493 | 34 | 0.4 | 13 906 | 1 495 | 10.8 |
| 1999 | 8 918 | 54 | 0.6 | 14 269 | 1 727 | 12.1 |
| 2000 | 7 228 | 65 | 0.9 | 14 803 | 1 327 | 9.0 |
| 2001 | 7 310 | 44 | 0.6 | 14 959 | 1 809 | 12.1 |

**Kaynak:** TÜSİAD**, Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik,** Aralık 2002, s.179.

[111] TÜSİAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, Aralık 2002, s.178.

TÜSİAD'a göre bu gerilemede şunun payı vardır. 2000 yılı IMF denetiminde yürürlüğe konulan istikrar programının (2000–2002) ilk yılıdır ve çok başarılı geçmiştir. Ekonominin geleceğine güven çok büyük ölçüde artmış, nominal faizlerde IMF ile anlaşma yapılır yapılmaz adeta bir serbest düşüş yaşanmış, beklenen reel faizler olağanüstü düşmüş, yatırım ve dayanıklı tüketim malı talebi patlamış ve büyüme % 6'nın üzerine çıkmıştır. TÜSİAD'a gör 2000 yılındaki üç puanlık düşüşte Hanehalkı İşgücü Anketi'nin 2000 yılından itibaren her çeyrekte ve sürekli olarak ölçülmesinin payı da vardır. 2001 yılında yaşana kriz sonrasında 2. çeyrek itibariyle 2 puan, 3. çeyrek itibariyle 4,2 puan, 4. çeyrek itibariyle de 5,5 puanlık yükselişler meydana geldi. 2002 yılının 2.çeyreğinden itibaren ekonominin büyümeye başlaması, işsizlik oranını düşürmeyi başaramamıştır. 2002 yılının 4.çeyreğinde işsizlik oranı % 16,1 yani 2001 yılının aynı çeyreğine oranla 1,6 puan daha yükselmiştir. 2003 yılında ise işsizlikte bir azalma olmamış ve oran % 15'te kalmıştır. 2004'ün ilk yarısında yaşanan olağanüstü yüksek büyüme ile birlikte işsizlikte bir miktar gerileme yaşanmıştır[112].2005 Ağustos verilerine göre tarım dışı işsizlik oranı % 12,9'dur. 2006 Mart döneminde ise Türkiye'de tarım dışı işsizlik oranı % 13,7'dir[113].

Tablo 5'de görüldüğü üzere de işgücüne katılma oranı 2005 de % 49,5. Bu oran 2006 yılında da aynı kalmasına rağmen tarım dışı işsizlik oranları küçük te olsa bir değişim içindedir. İşsizlik oranı 2005 yılında % 12,8'den 2006 yılında % 12,0'a düşmüştür. Bu tabloda bir dikkat çeken nokta da işsizlik oranının kentlerde daha yüksek oluşudur. Kırdaki işsizlik oranları kentlerdeki oranların altında seyretmektedir.

[112] TÜSİAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Aralık 2004, s.14.
[113] **http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25** (Erişim: 29 Haziran 2006)

**Tablo 5**
**İşgücü Durumu (Ağustos)**

| | TÜRKİYE | | KENT | | KIR | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | **2005** | **2006** | **2005** | **2006** | **2005** | **2006** |
| **Kurumsal olmayan sivil nüfus (000)** | 71 736 | 72 724 | 44 445 | 45 511 | 27 292 | 27 213 |
| **15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)** | 50 938 | 51 770 | 31 788 | 32 817 | 19 149 | 18 953 |
| **İşgücü (000)** | 25 219 | 25 622 | 14 699 | 15 130 | 10 520 | 10 491 |
| **İstihdam (000)** | 22 838 | 23 279 | 12 893 | 13 345 | 9 946 | 9 934 |
| **İşsiz (000)** | 2 381 | 2 343 | 1 807 | 1 785 | 574 | 558 |
| **İşgücüne katılma oranı (%)** | 49,5 | 49,5 | 46,2 | 46,1 | 54,9 | 55,4 |
| **İstihdam oranı (%)** | 44,8 | 45,0 | 40,6 | 40,7 | 51,9 | 52,4 |
| **İşsizlik oranı (%)** | 9,4 | 9,1 | 12,3 | 11,8 | 5,5 | 5,3 |
| *Tarım dışı işsizlik oranı (%)* | 12,8 | 12,0 | 12,9 | 12,3 | 12,7 | 11,2 |
| *Genç nüfusta işsizlik oranı(1) (%)* | 18,2 | 17,5 | 23,2 | 22,2 | 11,0 | 10,8 |
| **Eksik istihdam oranı (%)** | 3,1 | 3,4 | 2,7 | 3,0 | 3,7 | 4,1 |
| *Genç nüfusta eksik istihdam oranı(1) (%)* | 4,0 | 4,1 | 2,8 | 3,1 | 5,7 | 5,7 |
| **İşgücüne dahil olmayanlar (000)** | 25 719 | 26 148 | 17 089 | 17 687 | 8 630 | 8 461 |

**Kaynak:** TUİK, İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2006, (www.tuik.gov.tr).

Yüksek işsizlik düzeyi Türkiye'yi Avrupa Birliği'nde (AB) Polonya ve Slovakya'dan sonra en yüksek işsizliğe sahip ülke konumuna getirmiştir. Türkiye'nin tam üyeliğe karşı Avrupa kamuoyunda çeşitli nedenlerle güçlü bir direnç varken, on yıl içinde nüfusu seksen milyona ulaşan bir ülkenin bu kadar yüksek işsizlikle AB'ye girmesi hayal dahi edilemez. Tüm bu nedenlerden ötürü işsizlikle mücadele Türkiye'nin öncelikli gündem maddesidir. Fakat işsizlikle mücadelede siyasal ve toplumsal irade işsizliği azaltmak için gerekli ama yeterli değildir. İşsizlikle etkin mücadelenin ikinci adımı işsizliğe neden olan etmenleri doğru olarak belirlemektir[114].

TÜSİAD yaptığı araştırmalar ve gözlemler sonucunda Türkiye'deki işsizliğin nedenlerini şu şekilde açıklamıştır: Türkiye'deki işsizlik, Türkiye'nin gelişmekte olan

[114] TÜSİAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Aralık 2004, s.15.

ülke konumu nedeniyle, tarımdan sanayi ve hizmet ekonomisine geçişiyle yaşanan sorunlardan ve işgücü piyasasının katılıklarından kaynaklanmaktadır[115].

Türkiye'de nüfus artışı hızla devam etmektedir. İşgücü tarım dışı sektörlere kaymaktadır. Kadın işgücünün toplam işgücü içindeki payı giderek artmaktadır.

TÜSİAD işsizliği azaltmanın başlıca yöntemlerini şöyle sıralamıştır[116]:

İlk yöntem, sürdürülebilir büyümedir. Türkiye yılda ortalama % 6 gibi bir büyüme hedefini yakaladığı oranda işsizlik oranı azalabilir. % 6 büyüme hedefinin yakalanması için de enflasyonun ve kamu borç yükünün sürdürülebilir bir düzeye çekilmelidir. Ayrıca ekonomik istikrarın yanında Türkiye'nin AB üyeliği yolunda ilerlemeye devam etmesi doğrudan yabancı yatırımları etkileyecektir. Doğrudan yabancı yatırımların artması yüksek büyüme hızının yakalanmasında belirleyici olacaktır.

İşsizliği azaltan ikinci yöntem ise işgücü maliyetinde gerçekleşecek bir düşüşün toplam istihdamda artışa neden olacağıdır. Bunu rakamlarla şöyle ifade etmişlerdir. İşgücü maliyetinde % 15 oranlık bir düşüş sağlandığında, özel sektör kayıtlı ücretli istihdamında % 3,4'lük bir artış gerçekleşecek ve bu da toplam istihdamda % 1 artışı ifade etmektedir. Toplam istihdamdaki artış ise işsizlik oranını 0,8 puan aşağıya çekecektir.

[115] TÜSİAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Aralık 2004, s. 16.
[116] TÜSİAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, Aralık 2002, s. 226-228.

### 4.5.2 Enflasyon ve Büyüme

Enflasyon, yatırım üzerinden alına bir vergi olarak düşünülebilir. Çünkü düşük enflasyon, işletmelerin yatırım projesine girmeden önce zorunlu gördükleri kar marjını düşürebilir. Dolayısıyla, düşük enflasyon, fiziki sermaye birikimi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir[117].

Düşük enflasyon, ekonomik belirsizliğe olan etkisi aracılığıyla sermaye birikimi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Enflasyon ile büyüme arasındaki ilişki farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Kimi tartışmalarda, yüksek enflasyona göz yummakla daha hızlı büyümenin gerçekleşeceği ileri sürülmektedir. Çeyrek asırdır yüksek enflasyonla yaşayan Türkiye'de enflasyonist ortamın büyüme potansiyelini ciddi biçimde sınırlamış olduğu gözardı edilmektedir. 1990'lı yıllarda izlenen ekonomi politikalarının, özellikle kısa vadede büyüme hızını artırma amacıyla alınan kararların, beklenenin aksine büyümeyi yavaşlattığı gözardı edilmektedir[118].

1990'lı yıllar boyunca yüksek enflasyona rağmen bazı yıllarda elde edilen büyüme verileri, yanlış uygulanan politikalardan geri dönüşü zorlaştırmıştır. Kamuoyunda, iş dünyasında hatta akademik çevrelerde bile Türkiye'nin 1990'lı yıllardaki büyümesine enflasyonun katkıda bulunduğu görüşü kabul görmüştür[119].

TÜSİAD, enflasyonu düşürmeyi amaçlayan politikaların başarıya ulaşmasını mali sektörün yeniden yapılandırmasına bağlamıştır.

Türkiye'de 1989 yılında sermayenin serbestleştirilmesinin ardından kontrollü kur sistemi uygulanmış ve dolayısıyla yerli ve yabancı yatırımcı için döviz kuru riski en aza indirgenmiştir. Bu ortamda elinde devlet tahvili tutan yabancı yatırımcı, devlet bütçe açıklarının finanse edilmesinde rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, daha önce halktan aldığı mevduatı özel sektöre kredi olarak vermekten elde ettiği faiz farkı olan bankacılık sektörü de bu ortamda devlete borç vermeyi tercih etmiştir. Bu politikalar sonucunda

---

[117] TÜSİAD,OECD, **Ekonomik Büyümeyi Anlamak**, İstanbul, Nisan 2005, s. 35.
[118] TÜSİAD**, Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul, Aralık 2002, s. 13.
[119] TÜSİAD**, Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul, Aralık 2002, s. 14.

Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG) oranı ve dolayısıyla Türkiye'nin dış borç miktarı yıllar itibariyle artmıştır. 2001 sonu itibariyle Türkiye'nin 115 milyar dolar borcu olmuştur. Haziran 2002 sonu itibariyle 126 milyar dolarlık dış borç yükü olan Türkiye'nin dalgalı kur sisteminden kontrollü kur rejimine geçişi borç yükünün artmasına yol açacaktır[120].

TÜSİAD, Türkiye'nin bu dönemde dalgalı kur rejimi altında uygulanacak tek para politikasının enflasyon hedeflemesi olduğunu belirtmiştir. Enflasyon hedeflemesi, düşük enflasyonlu ülkelerde uygulanan ve para politikasını geleceğe yönelik enflasyon hedefiyle uyumlu ve fazla katı olmayan bir kurala bağlamayı amaçlayan bir para politikası yaklaşımıdır[121]. Yani bu yaklaşım enflasyonu kontrol altına almak için enflasyon beklentilerini aşağı çekmenin ve ekonomi politikalarının güvenilirliğini artırmanın önemini vurgular.

Enflasyon hedeflemesine dayalı para politikasının başarıya ulaşması için uygulanması gereken bazı önkoşullar belirtilmiştir[122]. Bunlar; dalgalı kur politikasının varlığı, siyasi otoritede bağımsız ve şeffaf politikalar izleyen bir merkez bankasının varlığı, merkez bankasının değişik vadelerde küçük hata paylarıyla enflasyon tahminleri yapacak teknik kapasiteye ve güvenilirliğe sahip olması ve düşük enflasyon oranıdır.

Bu koşullardan bir veya birkaçı yerine getirilemiyorsa daha esnek ya da örtük enflasyon hedeflemesi politikası izlenebileceği vurgulanmıştır.

Türkiye'de 2001 krizinin ardından örtük enflasyon hedeflemesi uygulamaya konulmuş. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) kamu kesimine kredi verme yükünden kurtulmuş, dalgalı kur rejimi benimsenmiş, TL'den altı sıfır atılarak para reformu gerçekleştirilmiş, enflasyon hedefine ulaşılmış ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın (TCMB) güvenilirliği artmıştır[123]. TCMB görevlerini başarıyla yerine getirerek ekonomide bir istikrar ortamı oluşmasına büyük katkıda bulunmuştur. TCMB,

---

[120] TÜSİAD**, Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul, Aralık 2002, s. 77-78.
[121] TÜSİAD**, Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul, Aralık 2002, s. 79.
[122] TÜSİAD**, Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul, Aralık 2002, s.79.
[123] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.61.

enflasyon hedeflemesi için uygun şartlar bulunduğunu belirterek 2006 yılında enflasyon hedeflemesine geçilebileceğini belirtmiştir.

TCMB, 2005 yılında dokuz kez faiz indirimine giderek yılsonunda kısa dönemli faiz oranlarını % 13,5 seviyesine indirmiştir. Gelecek enflasyon beklentilerine göre, faiz ayarlamaları, kredi gelişmeleri, yatırım ve tüketim kararları ve dolayısıyla fiyat istikrarı hedefine ulaşılması enflasyonun aşağı çekilmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir[124].

Bankacılık sektöründe 2001 krizinin ardından yükselen istikrar süreciyle kredi faiz oranlarının düşmeye devam etmesi ve kredi verme için aranan kriterlerin gevşetilmesi 2005 yılında kredi hacminin artmasını sağlamıştır. Toplam kredi hacmi bir önceki yıla göre % 40,6 oranında artmıştır. Mevduatın krediye dönüş oranı artmaktadır. İç tüketimdeki canlanmaya bağlı olarak kredi kartları kullanımı ve konut kredileri artmıştır[125].

TÜSİAD, yaptığı çalışmalarla, enflasyonla büyüme arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır[126]: Enflasyonda meydana gelecek bir düşüş büyüme sürecine ivme kazandıracaktır.

Değişik varsayımlar altında yapılan incelemeler sonucunda Türkiye'de enflasyonun yarı yarıya indirilmesi, örneğin % 40'tan % 20'ye düşürülmesi sayesinde, uzun vadede yıllık büyüme hızı ortalama % 18 ile %2,8 oranında artacağı öngörülmektedir. Uzun dönem büyüme hızı % 5 olan Türkiye için bu rakam küçümsenecek bir oran değildir.

Yüksek enflasyon, bozulan kamu dengeleri, artan borç stoku gibi ileriye dönük olumsuz beklentilerin olduğu bir kısır döngü üçünde yüksek büyümeden bahsetmek mümkün değildir. Yapısal reformların kamu kesimi borçlanma gereksinimini düşürecek şekilde devreye sokulması, iktisadi ajanların geleceğe yönelik beklentilerini olumlu

[124] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.62.
[125] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.64.
[126] TÜSİAD, **Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul, Aralık 2002, s. 109.

etkileyecektir. Beklentilerdeki bu olumlu değişmeyle enflasyon düşmeye başlayacaktır. Belirsizliğe neden olan bu yüksek enflasyonun ortadan kalkması ise reel faizlerin düşmesine, yatırım harcamaları ve sermaye stokunun artmasına yol açacaktır. Borç stoku/ GSMH oranı ve borçlanma maliyetinin düşüşü büyümeye katkıda bulunacaktır[127].

2001 yılında uygulanmaya başlanan istikrar programı ile birlikte, 2002–2005 döneminde dört yıl kesintisiz büyüyen Türkiye, enflasyonu da kontrol altına alabildi. Bu başarı yurt içinde ve yurt dışında, akademik dünyada, uluslar arası iş çevrelerinde Türkiye'nin enflasyonla mücadeledeki kazanımını göstermiştir[128].

[127] TÜSİAD, Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri, İstanbul, Aralık 2002, s. 109-110.
[128] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.9.

### 4.5.3 Kamu Maliyesi ( Bütçe, Harcamalar, Gelirler, Finansman ve Faizler)

#### 4.5.3.1 Bütçe

2005 Yılında makroekonomik temellerde hissedilen iyileşmenin en önemli dayanaklarından biri mali disiplinin sağlanması olmuştur. IMF ile yeni stand-by anlaşmasının yapılması ve özelleştirme sürecinin hızlandırılması piyasa beklentilerini tatmin edici yönde olmuş ve böylece Hazine'ye finansman ihtiyacını kolaylaştırıcı bir avantaj sağlamıştır[129].

Faiz harcamaları 2001 yılının ardından yaşanan krizin ardından %51'lik bir oranla, 2005 yılı sonu itibariyle gerileyerek %32 seviyesine gelmiştir. Faiz harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının azalması, faiz dışı harcamaların artmasını mümkün kılmıştır[130]. 1999 sonu itibariyle harcamaların % 62'sini faiz dışı harcamalar oluşturuyordu[131]. Bu oran 2005 sonu itibariyle % 68'e ulaşmıştır.

Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler, 2005 yılında faiz dışı harcamaların dörtte biri seviyesine ulaşmıştır. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı gelir dağılımı adaletsizliğini arttırıcı şekilde yükselmeye devam etmektedir.

İç borç stokunun toplam borç stoku içindeki payı 2005 yılında artmaya devam etmiş olsa da maliyeti ve vade yapısı bakımından bir iyileşme söz konusudur.

10 Aralık 2003 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen ve 2006 yılında yürürlüğe girecek olan 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Denetimi Kanunu, devlet bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve denetlenmesi konusunda köklü değişiklikler getirmiştir. Bu çerçevede bütçe türleri yeniden tanımlanmış, genel ve katma bütçe ayrımına son verilerek, genel bütçe, özel bütçe, düzenleyici ve denetleyici kurum bütçesi, sosyal güvenlik bütçesi ve mahalli idare bütçesi şeklinde oluşan yeni bütçe formatının eskiye göre daha şeffaf olmasının yanında beklentileri yönlendirici bir işlevi

[129] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.41.
[130] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.41.
[131] TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2001**, İstanbul, Aralık 2001, s. 43.

de olacaktır. Bu düzenlemeyle ekonomiye yön vermek açısından önemli politika araçlarından biri olan bütçenin sağlıklı bir yapıya kavuşmasında atılmış önemli bir adımdır[132].

#### 4.5.3.2 Harcamalar

TÜSİAD'ın Türkiye ekonomisindeki harcamalara yönelik eleştiri ve önerileri şu şekilde belirtilebilir[133].

2005 Yılı faiz harcamalarında bir önceki yıla göre nominal bir azalma gerçekleşmiştir. 2005 yılında uluslar arası sermaye piyasalarında artan likidite ve ekonomik panoramada sağlanan iyileşme finansman bulma kolaylığı sağlamış, bu da faiz oranlarının 2005 yılında aşağıya çekilmesine yardımcı olmuştur.

2005 Yılında 2003 ve 2004 yıllarında yavaşlayan destekli bütçe yatırım harcamaları yeniden artmıştır.

2005 Yılı faiz dışı harcamalarında göze çarpan en olumsuz gelişme sosyal güvenlik kuruluşlarına yönelik transfer harcamalarının geçen yıla oranla reel olarak artış göstermesidir. Sosyal güvenlik kuruluşlarının açığı önceki yıllara oranla artmıştır. Emeklilik yaşlarının yukarıya çekilmesine rağmen büyümeye devam eden bu açıklar genel bütçenin büyük kısmını oluşturmaktadır. Açıklar için, kayıt dışı ekonomiye karşı etkin bir mücadele başlatılmalı ve sistemin açığını yavaş da olsa azaltacak Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu bir an önce yürürlüğe konulmalıdır.

Bunların yanında harcama kısıcı ve vergi gelirlerini arttırıcı reformlar konusunda da daha fazla mesafe alınması gerekmektedir. Bunun için kayıt dışı ekonomiyle mücadele edilmelidir. Yapılan istatistiklere göre Türkiye'deki toplam istihdamın yarısı hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir.

---

[132] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.44-45.

[133] TÜSİAD'ın Harcamalarla ilgili eleştiri ve önerilerine ilişkin bilgiler TÜSİAD'ın belgelerine dayanmaktadır. Türkiye Ekonomisi 2001, Türkiye Ekonomisi 2003, Türkiye Ekonomisi 2004, 2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi…

Kayıt dışıyla mücadelede AB'nin hem finansal hem de teknik destek vereceği; " Vergi İdaresinin Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi" önemli araçlardan biri olacaktır. Vergi mevzuatının AB ile uyumlaştırılması için yol haritası şeklinde olacak proje, sahtecilik ve kaçakçılık ile ilgili tedbirleri içermekte ve vergi sisteminin daha şeffaf olmasını hedeflemektedir. Proje kapsamında Maliye Bakanlığı'ndaki denetim elemanı sayısının attırılması, mükellef çağrı merkezinin kurulması ve bilgisayar destekli denetim sisteminin geliştirilmesi gibi vergi idaresinin etkinliğini arttırıcı uygulamalara gidilecektir.

#### 4.5.3.3 Gelirler

Gelirler tarafında bütçe hedefinin % 96'lık kısmı tahsil edilmiştir. Gelir hedefinin gerçekleştirilebilmesi için vergi dışı gelirlere ağırlık verilmiş, kamu bankalarının temettü gelirleri ile özelleştirme gelirleri faiz dışı fazla hedefinin tutturulmasında önemli rol oynamıştır. Doğalgaz, akaryakıt, sigara ve içki gibi ürünlere yapılan zamlar vergi gelirlerindeki artışı sağlamıştır[134].

Vergi gelirleri toplam gelirlerin % 80'ini oluşturmuştur. Vergi gelirleri içinde olan dolaylı vergiler içinde en büyük payı başta doğalgaz ve petrol ürünlerine ilişkin özel tüketim vergileri almıştır. Türkiye tüketim vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı bakımından OECD ekonomileri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Kurumlar vergisi bakımından da Türkiye, OECD ülkeleri içinde İngiltere, Japonya ve İtalya gibi gelişmiş ülkelerde uygulanan oranlara yakın olduğu görülmektedir. Bu oranın yüksekliği karşısında yaşanan olumsuzluklar karşısında hükümet bu oranı aşağıya çekecek girişimlerde bulunmuştur. Hükümet Kurumlar vergisi oranını % 20'ye çekecek bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Kurumlar vergisinde yapılacak bu düşüşe ek olarak yatırım indirimlerine son verecek vergi gelirlerini telafi edecek diğer bir karar da vermiştir[135].

---

[134] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.49-50.
[135] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.51.

#### 4.5.3.4 Finansman ve Faizler

Türkiye'de 2001 yılındaki ekonomik kriz sonrasında hızlı bir artış gösteren iç borç stoku miktarı, 2005 yılında hala 2000 yılı seviyesinin üzerindedir. 2001 krizinden sonra eskiden borç stokunda yer almayan görev zararları ile bankalardan devralınan borçların iç borç stokuna dahil edilmesi ve krizden çıkabilmek için IMF'den yüklü miktarlarda borçlanmaya gidilmesi, kamu kesimi iç borç stokunu artıran önemli gelişmelerdir[136].

2005 yılında iç borç stokundaki faiz oranları azalma göstermiştir. Böylece borçlanma maliyetleri düşmüştür. Ayrıca iç borç stokunun vadeleri de önceki yıllara oranla uzamıştır. 1999 yılında 417 günlük olan vadeler 2005 yılı itibariyle 566 güne çıkmıştır. Maliyetlerin azalması ve borçlanma vadesinin uzamasıyla 2005 yılı bütçe-faiz ödeneğinde tasarruf sağlanmış, faiz dışı fazla ile özelleştirme gelirlerinin öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi ile hazinenin nakit rezervi güçlenmiştir[137].

Genel olarak sıkı bir bütçe politikasının izlendiği 2005 yılında, uluslar arası sermaye piyasalarında artan likidite, finansman kolaylığı sağlamıştır. Türkiye bu gelişmelerden borçlanma koşulları bakımından olumlu etkilenmiştir[138].

Kurdaki reel değerlenme kamudaki net borç stokunun artışını sınırlamıştır. Ortalama vadenin uzaması ve faizin gerilemesi, Hazine'nin borç yapısını daha sağlıklı bir hale getirerek toplam borç seviyesinde bir azalma sağlamıştır[139].

Bütçe açıklarının milli gelire oranı 2001 krizinden sonra uygulanan yapısal reformlarla azalmıştır. Bütçe açıklarındaki azalmaya paralel olarak özel sektör yatırımları artmıştır[140].

---

[136] TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2003**, İstanbul, Aralık 2003, s. 49.
[137] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.54.
[138] TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sabancı'nın **"Şirketlerde Büyümenin Finansmanı"** Semineri Açılış Konuşması, **http://www.tusiad.org/haberler/konusma/duyuruno820.pdf (Erişim: 5 Temmuz 2006)**
[139] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.55.
[140] TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2001**, İstanbul, Aralık 2001, s. 49.

Döviz cinsinden veya dövize endeksli iç ve dış borçların toplam borçlar içindeki payı 2005 yılında 2004 oranlarına göre aynı kalmış, değişken faizli borçlanmanın tutarı artmıştır. Bu da TCMB'nin hükümetten bağımsız para politikalarına karar verebilmesinin önemini vurgulamıştır. Dış borçlanma stoku 2005 yılında hem seviyesi hem de maliyeti bakımından iyileşme göstermiştir[141].

TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sabancı; içinde bulunduğumuz bu dönemin kamu finansman dengelerindeki iyileşmenin, cari açığın finansmanının geçmişe oranla daha sağlıklı yapılmasına imkan sağladığını, eskiye oranla kısa vadeli ve borçlanmaya dayalı finansman yapısının uzun vadeli ve borç yaratmayan finansman yapısına imkan sağladığını belirtmiştir[142].

[141] TÜSİAD, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005, s.57.

[142] TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sabancı'nın TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu'nun Düzenlediği "**Uluslar arası Sermaye Hareketleri: Yükselen Piyasalar İçin Sırada Ne Var?**" Konferansı Açılış Konuşması **, http://www.tusiad.org/haberler/konusma/duyuruno763.pdf. (Erişim: 5 Temmuz 2006)**

### 4.5.4 Özelleştirme

Özelleştirme kamu mülkiyetine konu olan fiziksel ya da mali varlıkların özel şahıslara satışını, bir mal ya da hizmetin dağıtımını sağlamak üzere özel şahıslara imtiyaz verilmesini, yetkili kamu makamları tarafından belli kurallara bağlanmış olan üretim veya dağıtımın kuralsızlaştırılmasını, yada üretim ve dağıtım konusunda kural koyma ve uygulama yetkisinin özerk düzenleyici kuruluşlara devrini içerir[143].

Özelleştirmenin ardında, piyasa mekanizmasının sağlıklı işlemesi için kaynakların rasyonel kullanılması gerekliliği ve piyasa ekonomisindeki bireylerin rasyonel davrandığı varsayımı yatmaktadır. Bu varsayımları gözardı ederek çalışan KİT'ler, tekel konumunda bulunmalarının yanı sıra, uyguladıkları fiyat, yatırım ve benzeri politikalarla piyasa mekanizmasının optimal işleyişini engellemektedir. Karlılık ve verimlilik ölçütlerine göre aykırı biçimde faaliyet gösteren KİT'ler bütçeye önemli bir yük getirmekte ve açıkların Hazine aracılığı ile mali kaynaklardan karşılanması durumunda kaynak dağılımını olumsuz etkilemektedir. Bu durumuyla KİT'ler özel sektörün gelişimini sekteye uğratmakta, özel firmaların yurtiçi ve uluslar arası alanda rekabet gücünü zayıflatmaktadır[144].

Türkiye'de özelleştirme çalışmaları 1980'li yıllarda Özal Hükümetleri döneminde başlamıştır. Türkiye'de ilk özelleştirme uygulamaları, özel sektördeki devlete ait azınlık hisselerinin İMKB yoluyla satışı şeklinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'de özelleştirme programına yönelik ilk hukuki düzenleme, 1984 yılında çıkarılan 2983 sayılı Kanun ile getirilmiştir[145].

Özelleştirme 1990'lı yıların başında hız kazanmış ve 1989–1993 yılları arasında özelleştirme geliri 1,9 milyar dolar olmuştur. Özelleştirme yasasının çıkarıldığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı(ÖİB) ve Özelleştirme Yüksek

---

[143] Oktar Türel, " Özelleştirme Üzerine Notlar",
**www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu-Turel.doc - (Erişim: 12 Haziran 2006)**

[144] **http://www.tusiad.org/yayin/gorus/60/60.pdf (Erişim: 30 Haziran 2006)**

[145] TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2003**, İstanbul, Aralık 2003, s. 55.

Kurulu'nun(ÖYK) kurulduğu 1994 yılı özelleştirme için önemli bir dönüm noktası olmuştur[146].

1994 yılından sonra Türkiye'de özelleştirme bütün hükümetlerin en önemli politika alanlarından biri olmuştur. Ancak bu hedefe rağmen ekonomik krizler özelleştirme için olumsuz etki yaratmıştır. Kriz yılları olan 1999 ve 2001 yıllarında özelleştirme gelirleri oldukça düşük düzeyde kalmıştır[147].

2000 yılında TÜPRAŞ hisse senetlerinin % 30,7'sinin satışı ve Aria-İştim ortaklığına satılan GSM lisansından elde edilen gelirlerle toplam özelleştirme geliri 3,5 milyar dolara ulaşmıştır[148].

2001 yılında ekonomik krize paralel olarak 119,8 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Bu gelirin büyük bir kısmı SEKA(Dalaman İşletmesi) ve PETKİM(Yarımca Tesisi) satışlarından elde edilmiştir[149].

2002 yılında ise toplam 536,4 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Bunda büyük pay Petrol Ofisi'ndeki(POAŞ) hisselerine aittir[150].

2003 Yılı IMF'ye sunulan niyet mektubunda özelleştirme hedefi 2,1 milyar dolar olarak belirlenmesine rağmen yılsonunda 171,6 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Hedefin tutturulamamasında, Uzan Grubunun İmar Bankası skandalına karışması ve taahhütleri yerine getirememesi üzerine yıl içinde 605 milyon dolara özelleştirilen PETKİM'in satışının iptal edilmesinin rolü büyüktür. Ayrıca TEKEL Alkollü İçkiler Sanayi ve Ticaret A.Ş'nin ve TÜPRAŞ'ın özelleştirme sözleşmesinin imzalanmasının 2004 yılına sarkması ve TEKEL Sigara İşletmeleri'nin ihalesinin iptali de hedefteki büyük sapmaya neden olmuştur[151].

---

[146] TUSAİD, **Türkiye Ekonomisi 2001**, İstanbul, Aralık 2001, s. 55.
[147] **http://www.tusiad.org/yayin/gorus/60/60.pdf (Erişim: 30 Haziran 2006)**
[148] Oktar Türel, " **Özelleştirme Üzerine Notlar**",
**www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu-Turel.doc -**
[149] TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2003**, İstanbul, Aralık 2003, s.56.
[150] TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2003**, İstanbul, Aralık 2003, s.56.
[151] **http://www.tusiad.org/yayin/gorus/60/60.pdf (Erişim: 30 Haziran 2006)**

Özelleştirme yoluyla, piyasa fiyatlandırmasının kamuya kıyasla maliyetleri daha da aşağıya çekmesi ve genel fiyat düzeyini düşürerek düşük enflasyonlu bir ortamda sürdürülebilir bir büyümeye katkıda bulunması amaçlanmaktadır[152].

TÜSİAD, Türkiye ekonomisinin yüksek büyüme performansını yakalayabilmesi için yabancı sermaye girişinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Yabancı sermaye yatırımları büyümenin daha çok verimlilik yoluyla elde edilmesini sağladığından büyümenin sürdürülebilir yapıda oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'nin Eski Doğu Bloku ülkelerinden önce özelleştirme uygulamalarına başlamasına rağmen performans açısından bu ülkelerin gerisinde kaldığı vurgulanmıştır.

TÜSİAD'a göre, Türkiye'deki özelleştirme sürecinde karşılaşılan sorun ve zorlukların temelinde özelleştirme amacının tam olarak tanımlanmamış olması veya tanımlanmış olsa dahi temel amaçları doğrultusunda hareket edilmemiş olması vardır. Özelleştirmenin temelinde verimliliğin arttırılması yatmaktadır. Verimliliğin KİT'lerin özel sektöre devriyle yaratılacağı varsayılmıştır. Fakat uygulamalara bakıldığında verimliliğin arttığına dair net bir bulgu yoktur. Ayrıca temel amacın verimlilik artışı olarak belirlenmesine rağmen, ikinci dereceden bir öncelik olan merkezi bütçe için gelir yaratılması ön plana çıkmıştır[153]. Nitekim özelleştirmeden sağlanan gelirlerin kullanımına bakıldığında bütçe açığının düşürülmesine yönelik kullanımların toplam gelir içindeki payı oldukça yüksektir.

TÜSİAD, Özelleştirme sürecinin olumsuz faktörlerini şu şekilde sıralamışlardır[154]:

- Ülkede makroekonomik istikrarın sağlanamamış olması. 90'lı yıllar boyunca faiz ve enflasyon oranlarının yüksekliği, ekonomideki dalgalanmalar, peş peşe gelen ekonomik krizler hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için güvenli olmayan bir ortam yaratmıştır. Ekonomik istikrar sağlanmadan yabancı sermayenin Türkiye'ye

[152] **http://www.tusiad.org/yayin/gorus/60/60.pdf (Erişim: 30 Haziran 2006)**
[153] **http://www.tusiad.org/yayin/gorus/60/60.pdf (Erişim: 30 Haziran 2006)**
[154] **http://www.tusiad.org/yayin/gorus/60/60.pdf (Erişim: 30 Haziran 2006)**

çekilmesi mümkün değildir. Ekonomik istikrar da Türkiye'de siyasi istikrara bağlıdır.

- Özelleştirme ile ilgili yasal zeminin oluşturulmasında ve yapısal reformların gerçekleştirilmesinde sorunlarla karşılaşılmıştır. Kamu kuruluşlarının satışı ve uygulamada karşılaşılan uyuşmazlıklar konusunda tutarlı bir doktrin oluşturulamamıştır. Özelleştirme konusunda mevzuat birliği de henüz sağlanmış değildir.

- Özelleştirme ile ilgili olarak kurulan kurumlar tutarlı bir özelleştirme programı, planı yapması konusunda yetersiz kalmışlardır. 1990 yılında özelleştirme işlemlerinin halen sürmesi, bu kurumların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

- Sözleşmelerde taraf olan devlet kurumlarının yükümlülüklerini zamanında yerine getirmemesi dolayısıyla Türkiye'nin yabancı yatırımcılar nezdindeki güvenilirliğini sarsmıştır. Örnek ARIA'nın GSM lisansı ile ilgili olarak anlaşmazlığı. Ulaştırma Bakanlığı'nın tutamadığı sözler yüzünden Türkiye, İtalya ile krizin eşiğinden dönmüştür.

- Özelleştirme ihalelerine alınacak kuruluşların ekonomik güvenilirliğinin önceden belirlenmemesi. Örnek 2003 yılında PETKİM ihalesini alan Uzan Grubu'nun şirketlerine el konulması sonucu PETKİM'in özelleştirilmesi gerçekleşememiştir.

- Özelleştirme konusunda toplumsal uzlaşmanın sağlanamamış olması. Bu durum Devlet bürokrasisi, siyasi iktidar, işçi sendikaları ve özel sektör temsilcileri arasındaki diyalog eksikliğinden ve özelleştirme sürecinin şeffaf olmamasından kaynaklanmaktadır.

TÜSİAD dönem dönem Hükümet politikalarıyla ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Bunlara bir örnek verecek olursak 2000 yılında yaşanan kriz üzerine TÜSİAD Yüksek İstişare Konseyi (YİK) Başkanı Bülent Eczacıbaşı " Ekonominin

hasara uğradığını belirterek" özelleştirmeyle ilgili yapısal reformları şöyle dile getirmiştir[155].

İlk amaç güven bunalımının aşılmasıdır. THY, Türk Telekom ve bütün özelleştirme projelerinin dünya standartlarına uygun bir biçimde gerçekleştirilmesi önemine vurgu yaparak, Türk Telekom'un özelleştirilmesinde başarısızlığın hem Türkiye'ye milyarlarca dolar kaybettirdiğini ayrıca son finansal krizin çıkmasında da etken olduğunu belirtmiştir. Güvenin sağlanması için özelleştirmelerin her zamankinden daha adil ve önemli olduğunu vurgulamıştır.

Kamu Bankalarının kamu elinde bulunmasının ekonomiye hiçbir yararı olmadığını, bu bankaların sadece seçmen ya da yandaş arpalığı olarak kullanıldığını ayrıca "hayallere sığmayan boyutlarda" soygunlara alet edildiğini, bu bankaların görünüşte değil, gerçekte özelleştirilmesine yönelik çalışmaların hızlandırılmasını istemiştir.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilen bankaların kamuya zararının artması ve güvenin sağlanması bakımından hemen özelleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Özelleşen kuruluşların, siyasetçilerin kullanım alanından çıkması nedeniyle, siyasetçilerin " ya doğal bir güdüyle ya doğrudan karşı çıktığını ya da olmadık yöntemlerle" özelleştirmeyi önlediğini söylemiştir.

Eczacıbaşı bu nedenle özelleştirmenin Bankalar Kurulu ya da Rekabet Kurulu gibi liyakat esasına göre oluşturulmuş bir özerk kurum eliyle yürütülmesinin yerinde olacağını vurgulamıştır ve bankacılık sisteminin güçlendirilmesinin de sisteme güven sağlamanın önemli bir koşulu olduğunu kaydetmiştir.

2004 Yılında AKP Hükümeti, özelleştirme konusunda bugüne kadar süregelen yanlışları minimuma indirmeyi ve TÜPRAŞ, TEKEL, PETKİM, Milli Piyango, Türk Telekom gibi dev kamu kuruluşları özelleştirmeyi hedeflemiştir. Faiz ve enflasyon oranlarının düşmesi uygun makroekonomik ortamı yaratmıştır. Yabancı sermayenin

---

[155] TÜSİAD Yüksek İştişare Konseyi (YİK) Toplantısı Açılış Konuşması,
**http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/00/12/15/ekonomi/26eko.htm ( Erişim: 10 Temmuz 2006)**

Türkiye'ye çekilmesi ve özelleştirmeye etkin olarak katılması için sürekli olan yatırım ortamı iyileşmiş ve uluslar arası kredi derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu yükseltmişlerdir.

# 5. SONUÇ

Kapitalist sistemin kendini yeniden üretebilmesi için gerekli olan sermaye birikimi sistem için zorunlu bir ilişkidir. Bu noktada sermaye birikim süreci toplumların tarihsel-toplumsal dinamikleri çerçevesinde kendi özgül biçimlerine bürünerek açığa çıkar. Bu anlamda Türkiye'deki kapitalist gelişme sürecini anlayabilmek için sermaye birikim sürecini anlamak gerektiğini kabul ederek yaptığımız bu çalışmada da Türkiye'deki sermaye birikim süreci dönemlendirme yapılarak incelendi. Bu süreçte sermayeyi temsil eden temel aktörlerden olan TÜSİAD'ın rolünü incelediğimiz bu çalışmada çıkardığımız sonuçlara ilişkin şunları söyleyebiliriz.

Bir ülkenin kapitalist gelişme aşamaları, üzerinde sermaye birikiminin gerçekleştiği bir aks olarak sermayenin toplam hareketi üzerinde incelenmelidir. Geç kapitalistleşen bir ülkenin sermaye birikiminde ise başlıca iki olgu öne çıkar. Bunlardan ilki iç sermaye birikim süreci, diğeri ise iç sermaye birikiminin geldiği aşamada uluslararası sermaye ile kurduğu ilişkidir.

Türkiye kapitalizmi açısından baktığımızda Türkiye'de 1980 öncesinde hakim sermaye biçimi içe yönelik sermaye biçimi olan sanayi sermayesidir. Sanayi sermayesinin hakim sermaye biçimi olması toplumsal ilişkiler alanında da hızlı bir değişimi gerçekleştirmiştir. Bu değişim 1950'lerden başlamış, çıkarılan yasalar ve kalkınma planlarında hedeflenen ile sanayi sermayesi birikiminin ihtiyaçları karşılanması öngörülmüştür.

1950'lerin ortalarından itibaren Türkiye'de özel sektör kısa vadede spekülatif yatırımlara sanayi yatırımlarına yönelmeye başlamıştır. Belli bir sermaye birikimine ulaşan Ticari sermaye, devletin de desteğini alarak sanayi sermayesine dönüşümü gerçekleştirmiştir. Bu dönemde sanayi sermayesinin talepleri ile devletin hedefleri birçok noktada çakışmaktadır. Devlet ve sanayi sermayesi, sanayiye öncelik verme ve sanayinin geliştirilmesini içeren birçok noktada buluşmuştur.

1960'lı yılların sonuna doğru sanayi sermayesi için içe yönelik sermaye birikiminin olanaklarının tükenmesi sonucunda artık dünya ekonomisi ile bütünleşme hedeflenmiştir. Amaç, dışa yönelik sermaye birikimi kanalıyla daha fazla artı değer

yaratma veya yaratılan değerlerin yeniden paylaşılmasıdır. İçe dönük sermaye birikimini dışa dönük getirme yönünde 1970'den itibaren önlemler alınmıştır. Bu dönem yukarda bahsettiğimiz sermayenin uluslararası sermaye ile belirli bir biçimde eklemlenme anlamına gelmektedir.

1980 sonrasında ise Türkiye kapitalizmi dışa yönelik birikim sürecine girerek birikim alanlarını genişletme çabası içine girmiştir. Yani sermaye birikimin içine girdiği kriz sürecinden sonra birikimin yeniden yapılandırılması bağlamında liberal piyasanın talep ve gereksinimleri eklemlenmiştir. Bu bağlamda 24 Ocak 1980 kararları iç ve dış dinamiklerin kesiştiği noktada beliren iktisat politikaları olarak okunabilir. Yani 1980 sonrası için belirli bir birikim aşamasına gelmiş öznelerin küreselleşme süreci ile bütünleşme çabası içerisinde ve sermayenin tüm biçimleri bağlamında eklemlenme çabasının olduğunu söyleyebiliriz.

12 Mart Muhtırası'ndan sonra sanayi sermayesini temsil etmek amacıyla Türk Sanayici İşadamları Derneği (TÜSİAD ) kurulmuştur.

TÜSİAD'ın kurulmasında etkili olan gelişmeler, Türkiye'nin o dönemki iş çevrelerinin koşullarından kaynaklanmıştır. 1960 sonrasında Türkiye'de işadamları hükümet politikalarında rol almaya başlamışlardır. Büyük sermaye sahipleri uzun vadeli ekonomi planları yapmaya ve taleplerini hükümete bildirmeye başlamışlardır.

TÜSİAD'ın Türkiye'de sermaye birikiminin geldiği dışa yönelik açılımda, liberal ekonominin kurallarının yerleşmesine, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını, verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları desteklediğini söyleyebiliriz..

1970'li yıllarda TÜSİAD, serbest piyasaya geçişi savunmuştu. 1985-1995 yılları arasındaki dönemde Türkiye serbest piyasaya geçmiştir. TÜSİAD, 1995 sonrasında Gümrük Birliği ile birlikte uluslararası ekonomik entegrasyon ve piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının gerçekleşmesini gündemine almıştır.

TÜSİAD, gönüllülük esasına dayanan ve toplumsal alanda da faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşudur. TÜSİAD, Türkiye'de kurulmuş olan diğer sanayici ve işadamları derneklerinden (MÜSİAD, USİAD, DOSİAD D gibi) farklı olarak Türkiye gündemi ile yakından ilgilenen ve süreçlere müdahil olan bir kuruluştur. TÜSİAD'ın diğer derneklere göre Türkiye'deki siyasal,sosyal ve ekonomik gelişmelerde daha etkin ve ağırlıklı olarak söz hakkına sahip olmasının nedeni kendi bünyesinde barındırdığı üyelerinin konumundan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda TÜSİAD üyelerine baktığımızda, Türkiye Ekonomisi'nde sermayeyi temsil eden (Sabancı,Koç,Eczacıbaşı gibi) büyük sanayici ve işadamlarından oluştuğunu görmekteyiz.

TÜSİAD, Türkiye'deki ekonomik, siyasal ve sosyal gündemlerle yakından ilgilenmesinin yanısıra uluslararası diplomaside de yoğun çaba harcadığı görülmektedir. En yoğun diplomatik çalışması ise Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik faaliyetleridir. Bu amaçla TÜSİAD, AB Konseyi Helsinki Zirvesi öncesinde Türkiye'nin tam üye adaylığını desteklemek amacıyla, Almanya, Finlandiya, İtalya, Fransa, Danimarka, Hollanda, Yunanistan ve İsveç'te diplomatik faaliyetler yürütmüştür. Yine bu süreçte TÜSİAD, Avrupa'nın Berlin, Paris, Brüksel gibi önemli şehirlerinde temsilcilikler açarak Avrupa kamuoyunu etkileme ve bilgilendirme faaliyetlerini sürdürmektedir. TÜSİAD Türkiye'de siyasi ve demokratik standartların en üst düzeyde uygulandığı ve ekonomisi sağlam bir Türkiye arzuladığı için Türkiye'nin AB'ye üye olması noktasında katkıda bulunmaktadır.

TÜSİAD, Türkiye'de özel girişime kuşkuyla bakılan bir dönemde, ülkenin geleceğini şekillendirecek gücün Türk özel sektörü olduğuna inanmış ve bu savunma gücüne sahip işadamları tarafından kurulmuştur. TÜSİAD'ın, ekonomi için anahtar kavramlar olarak gördüğü İşsizlik ve İstihdam, Enflasyon ve Büyüme, Bütçe,Harcamalar,Gelirler,Finansman ve Faizler,Özelleştirme gibi konularda temel görüşlerini ortaya koymasına rağmen sermaye birikimini yakından ilgilendiren gelir dağılımı konusunda görüş bildirmediğini görmekteyiz.

TÜSİAD, İşsizliği azaltmanın iki yöntemi üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki sürdürülebilir büyümedir. Türkiye yılda ortalama % 6 gibi bir büyüme hedefini

yakaladığı sürece işsizlik oranı azalabilir demiştir. İkinci yöntem işgücü maliyetlerinin azalması ve bunun toplam istihdamda artışa neden olacağıdır..

TÜSİAD, düşük enflasyonun ekonomik belirsizliğe olan etkisi aracılığıyla sermaye birikimi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacağını belirtmiştir. Bu nedenle enflasyonu düşürmeyi amaçlayan politikaların başarıya ulaşmasını mali sektörün yeniden yapılandırmasına bağlamıştır.

TÜSİAD, Türkiye ekonomisinin yüksek büyüme performansını yakalayabilmesi için yabancı sermaye girişinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Yabancı sermaye yatırımları büyümenin daha çok verimlilik yoluyla elde edilmesini sağladığından büyümenin sürdürülebilir yapıda oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

TÜSİAD'a göre, Türkiye'deki özelleştirme sürecinde karşılaşılan sorun ve zorlukların temelinde özelleştirme amacının tam olarak tanımlanmamış olması ve tanımlanmış olsa dahi temel amaçları doğrultusunda hareket edilmemiş olması vardır.

Sonuç olarak, özel sektörün çıkarlarını korumaya yönelik sınıfsal bir örgüt veya meslek örgütü olduğu düşünülen TÜSİAD, Türkiye'de sermaye birikimini sağlayan temel ve en önemli derneklerden bir tanesidir. Yaptığı çalışmalarla sermaye birikiminin geldiği ve geleceği aşamaları desteklemiştir. TÜSİAD uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanmış ve bu yönde çalışmalarını yürütmektedir. Bu çerçevede oluşan görüş ve önerilerini çıkardığı yayınlarla destekleyerek, Türkiye'de üretim artışının sağlanması için gerekli ekonomik politikalarının uygulanmasını sağlamıştır. Faaliyetleri incelendiğinde ise ülke sorunlarıyla ilgili birçok alanda görüş üreten; iç ve dış politika sürecinde rol alan etkili bir kuruluştur.

# KAYNAKÇA

***Kitaplar:***


Alpar, Cem. **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Üçüncü Baskı, Ankara: Turhan Yayınları, 1980.

Avcıoğlu, Doğan. **Türkiye'nin Düzeni**, Beşinci Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1971.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, İkinci Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1989.

Boratav, Korkut. **Türkiye'de Devletçilik**, İkinci Yazım, Birinci Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 1982.

Buğra, Ayşe. **Devlet ve İşadamları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Dobb, Maurıce. **Kapitalizmin Dünü ve Bugünü**, Çev.Feyza Kantur, Üçüncü Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Ercan, Fuat. **Para ve Kapitalizm**,Birinci Baskı, İstanbul: Ceylan Yayıncılık, 1997.

Gülalp, Haldun. **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Ankara: Yurt Yayınevi, 1983.

Kazgan, Gülten. **Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Birinci Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, Onuncu Basım, Ankara: Remzi Kitabevi, 2000.

Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan. **Türkiye Ekonomisi,** Altıncı Basım, Ankara: Remzi Kitabevi, 1994.

Kılıçbay, Ahmet. **Türk Ekonomisi**, Beşinci Basım, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1999.

Kılıçbay, Ahmet. **Türk Ekonomisinin Son 10 Yılı**, Birinci Baskı,İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991.

Koç, Vehbi. **Hayat Hikayem**, İstanbul, 1973.

Marx, Karl. **Kapital I,** Çev. A.Bilgi, Birinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1975.

Şeni, Nora. **Emperyalist Sistemde "Kontrol Sanayi" ve Ereğli Demir-Çelik**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1978.

Tezel, Yahya. **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Ankara: Yurt Yayınevi, 1982.

Wallerstein, Immanuel. **Tarihsel Kapitalizm**, Çev. Necmiye Alpay, İkinci Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 1996.

***Süreli Yayınlar:***


Ercan, Fuat. "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi", **Praksis**, Sayı 5.(Kış 2002) s.25-75.

Müftüoğlu, Berna. "Yeniden Yapılanmada Kobi'ler: Sihirli Değneğin Sihirsizliği", **İktisat**, Sayı: 435(Mart 2003), s.16-25.

Satlıgan, Nail. "Marksist İktisat", **İktisadın Dama Taşları I**, 2001, s.82-95.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul, Aralık 2002.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **Türkiye Ekonomisi 2001**, İstanbul, Aralık 2001.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **Türkiye Ekonomisi 2003**, İstanbul, Aralık 2003.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği- Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye Ekonomisi'nde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972-2003)**, İstanbul, Aralık 2005.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **Dernek Tüzüğü**, İstanbul 1996.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **Broşür**, İstanbul 2002.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **TÜSİAD 2004 Yılı Çalışmaları**, İstanbul, Aralık 2004.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **TÜSİAD 2005 Yılı Çalışmaları**, İstanbul, Aralık 2005.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul, Aralık 2002.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Aralık 2004.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, **Ekonomik Büyümeyi Anlamak**, İstanbul, Nisan 2005.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, İstanbul, Aralık 2005.

***Diğer Yayınlar*:**

Aklan, Haluk. "Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamı Örgütlenmeleri (Odalar-TÜSİAD-MUSİAD)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl(1963-1967)**, Ankara, 1963.

Türkay, Mehmet. **Dünya Ekonomisi Ders Notları**, 2000.

Türkay, Mehmet. **Türkiye'de gelişme Düşüncesinin Evrimi**, Yayınlanmamış 2003-2004 Ders Notları.

***Internet Yayınları:***


Sabancı, Ömer, " Şirketlerde Büyümenin Finansmanı" Semineri Açılış Konuşması, **http://www.tusiad.org/haberler/konusma/duyuruno820.pdf (5 Temmuz 2006)**

Türel, Oktar. "Özelleştirme Üzerine Notlar", **www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu-Turel.doc - (12 Haziran 2006)**

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği,**Basın B ü l t e n i**, 2 0 0 5, **www.tusiad.org/haberler/basin/duyuruno616.pdf. ( 13 Haziran 2006)**

Türk, Eylem. "**Kendini Rakamlarla Sınırlamayan İş Örgütü**, Milliyet Business. **http://www.milliyet.com.tr/2003/09/25/business/abus.html,25.09.2003.( 25 Mayıs 2006)**

http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=298 ( 29 Haziran 2006)

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25 (29 Haziran 2006)

http://www.tusiad.org/yayin/gorus/60/60.pdf (30 Haziran 2006)

http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/00/12/15/ekonomi/26eko.htm ( 2 Haziran 2006)